

અમેરિકામાંના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ.

અનુવાદક:—

નારણજી ડી. સરોડાવાલા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૅપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૯૮૭૦ વર્ગીક.

પુસ્તકનું નામ રૂઢિચઢાના ગ્રંથ
વિદ્યાપીઠ

વિભાગ ૪

કોળીસુબોધની બીજી ભેટ.

અમેરિકામાંના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ.

અનુવાદક:

નારણુજી ડી. સરોડાવાલા.

ઈન્ટર આર્ટ્સ-ખરોડા કોલેજ.

પ્રકાશક:—

કોળીસુબોધ કાર્યાલય—નવસારી.

સંવત ૧૯૭૬

સને ૧૯૨૦

પ્રત, ૫૦૦

કિંમત. ૦-૩-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર:—

જીવણજી દુહલભભાઈ પટેલ.

તંત્રી, કોળીસુબોધ.

કોળીસુબોધ કાર્યાલય—નવસારી.

x

x

x

છાપનાર:—

ગોવિન્દજી ડાહ્યાભાઈ નાયક.

શ્રી “ અનાવિલ ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,

અમરનગરી ભાગળ—મુસ્ત.

અર્પણ પત્રિકા.

સ્વ. સૌ. કુંવરબેન.

મું મરજાપોર.

પ્રેમાભાષા ગોવિંદજી પરેલ જેવા સહૃદય અને
હૃદય વિચાર તથા નિર્માળ પ્રેમથી જેમનું હૃદય ભરેલું
જેવા સુયોગ્ય પતિને આપ પામ્યાં હતાં એ ખરેખર
આપનું પરમ સોભાગ્યજી હતું.

દૈવ ઇચ્છાને લઈ આપનું અકાળે અવસાન થવાથી
એક સુયોગ્ય પતિના જીવનમાંથી જેવાનો ખોલ અને
મેળવવાનું સુખ એ સર્વ નષ્ટ થયું તે પણ આત્મા
આત્માની આંતરિક ક્ષેવડ દેવડ એક ખીજા પ્રતિ શુદ્ધ
સ્નેહ છે ત્યાં સુધી નષ્ટ થતી નથીજ.

આપના પ્રેમાળ પતિના આપના તરફના અત્યંત
પ્રેમને લઈ આ પુસ્તક આપના અમર આત્માને અર્પણ
કરીએ છીએ તે સહર્ષ સ્વીકારી સાથે સાથે આ સેવકને
પણ કૃતાર્થ કરશે.

—પ્રકાશક.

બે બેલ.

અમેરીકા જેવા ધનવાન દેશમાં ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ સ્વયંજથી પોતાનો વિદ્યાભ્યાસ કેવી રીતે કરે છે તે વગેરે અનેક માહિતીઓ આ પુસ્તકમાં છે. હિંદુસ્થાન જેવા ગરીબ અને અજ્ઞાન અંધકારથી છવાયેલા દેશના વિદ્યાર્થીઓને અને તેમાં જે વળી કોળી જેવી એક અતિ પછાત જાતિને આ પુસ્તક કેટલું બહુ ઉપયોગી છે તે વિસ્તારથી લખવાની જરૂર નથી એમ સૌ કોઈ કમુલ કરશેજ.

આ પુસ્તકની છપામણી વગેરે ખર્ચ પોતાની સ્વ. પત્નીના પુણ્યાર્થે મરજાપોર નિવાસી રા. પ્રેમાભાઈ ગોવિંદજી પટેલે આપ્યો છે તે બદલ તેમનો તથા અનુવાદ કંઈપણ મહેનતાણું લીધા સિવાય કોઈ કોમના ઉજળતા વિદ્યાર્થી અને યુવક ભાઈ શ્રી નારણજી ડી. સરોંડાવાલાએ કરી આપ્યો છે તે માટે એમનો ધણોજ ઉપકાર માનીએ છીએ.

—પ્રકાશક.

પ્રસ્તાવના.

ઈ. સ. ૧૯૧૮ ની શરૂઆતમાં મહારા સ્ટેટી બન્ધુ ધુંડિરાજ વિનાયક પીપુટકરે મને ‘અમેરિકેતીલ ગરીબ વિદ્યાર્થી’ નામનું મરાઠી લઘુ પુસ્તક વાંચવા આપ્યું, એટલુંજ નહીં, પણ અને તો તેમણે ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરવા આગ્રહ કર્યો. પાછળ પડેલી કોળી જેવી આપણી જ્ઞાતિને સુધારી તેને અન્ય જ્ઞાતિઓ પેડે, પૂર્ણ જહો-જલાલીમાં લાવવા માટે હાલમાં ઉજળતા જ્ઞાતિ વિદ્યાર્થીઓને, વિદ્યા એ જે મોટું સાધન છે, તેની ઉત્સુકતા તેમનામાં આણવી, અને હરકોઈ પ્રકારથી પણ, અડચણો વેડી, તે સંપાદન કરવા માટે શું શું સાધવું અને હિંમતો તથા માર્ગો વિદ્યાર્થીઓમાં ખાસ જરૂરના છે, તે તેમને જણાવવા, તથા વિદ્યાને સંપાદન કરી સ્વજ્ઞાતિની ઉન્નતિ કરવી અને કરાવવી એ સુખોદના તંત્રીનો અતિ પ્રિય વિષય છે.

તેમની પ્રિયતાના પરિણામે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં, વિદ્યાર્થીઓએ સ્વપાયા પર ઉભા રહી પોતાના વિદ્યારૂપી ગૃહની રચના કેમ રચવી, અને તે રચવામાં સ્વયંજન, સ્વસદગુણ, અને ધૈર્યની કેટલી જરૂર છે, તથા આપણા અને અમેરિકા જેવા સુધરેલા દેશના વિદ્યાર્થીઓનું જીવનક્રમ, તેમની અને આપણી અધ્યયન કરવાની પદ્ધત, તથા તેમના કેટલાક માર્ગો જે અનુકરણ કરવા ખાસ જરૂરનો છે તે, તથા આપણા દેશના વિદ્યાવિદ્વાસી વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં જઈ પોતાનો અભ્યાસ કેવી રીતથી કરે છે, તેમને પ્રથમ ત્યાં આવતી અડચણો, તે સહન કરવા માટે અને તેમની સામે થવાને આપણા દેશના બાલબાલિકા-

એમાં નાનપણથીજ જે શિક્ષણની આવશ્યકતા છે તે, વગેરે વગેરે વિષયોનો થોડે અંશે એમાં સમાવેશ થયેલો છે.

ઉક્ત કારણને લીધે આ ક્ષુદ્ર પુસ્તક જ્ઞાતિજનોને અને વિશેષમાં વિદ્યાર્થીઓને ખાસ જરૂરનું થઈ પડશે એમ હું આશા ધરાવું છું.

વળી ઉપર જણાવ્યા મુજબ આ પુસ્તક એક મરાઠી પુસ્તકનો અનુવાદ છે, અને તેનો અનુવાદ કરી પ્રસિધ્ધમાં લાવવા, જે કંપનીએ આ પુસ્તક પ્રથમ પ્રસિધ્ધિમાં આણ્યું હતું તે 'મનોરંજન ગ્રંથપ્રસારક મંડળી'એ આપેલી પરવાનગી માટે એ કંપનીનો પણ સમસ્ત જ્ઞાતિ સાથે ઉપકાર માનું છું.

મને આશા છે કે મારા જ્ઞાતિ ભાઈઓ શુદ્ધ અશુદ્ધતાનો મર્મ નહિ લાવતાં વાંચી તેનો યથાર્થ ઉપયોગ કરી કર્તવ્યપરાયણ થશે તો મારો શ્રમ તથા સમયનો આપેલો ભોગ સાર્થક ગણાશે. આ પ્રથમ પ્રયાસ હોવાથી કદાચ વાક્ય રચનામાં તેમજ બીજી કોઈ બાબતમાં ત્રુટી જણાય તો વાંચક અને વિદ્વજનો ક્ષમા કરશે અને સુધારી વાંચવા કૃપા કરશે.

છેવટમાં મારા સુખોદના સુરચિસંપન્ન વાંચકો અને જ્ઞાતિબંધુઓ મારા આ શુભ પ્રયાસને વધાવી લેશે એવી આશા રાખી આ પ્રયાસની સફળતાથી, પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનો તેમજ આપ સર્વ ભાઈઓનો આભાર માનીશ.

સરોંડા
દેવદીવાળી. ૧૯૦૬

નારણજી ડી. સરોંડાવાલા

શ્રી. નાં વાં ગુણાં આ પુસ્તક વિષે શું લખે છે ?

તેઓશ્રી લખે છે કે ‘આ પુસ્તક શ્રીયુત ‘સત્યદેવ’ એઓશ્રીએ રાજ કરેલી સત્યગ્રંથમાલામાંના ‘અમેરિકાકે નિર્ધન વિદ્યાર્થીઓકે પરિશ્રમ’ એ મહત્વના પુસ્તકનું મરાઠીમાં ભાષાંતર કર્યું છે. તે એ હેતુથી કે—સત્યગ્રંથમાલાની મહારાષ્ટ્ર વાંચકદંદને ઓળખાણ થાય. તેમની ગ્રંથમાળા મૂળ હિંદીમાંથી વાંચવાની હિતસુકતા વધવી. લોકોને—વિશેષે—યુવકવર્ગને શ્રમની મહત્તા જણાઈ આવવી, શ્રમની માધુર્યતા લાગવી, અને હિંદી વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના પાયાપર ઊભા રહેતાં શિખવું. તેઓ નીચે પ્રમાણે શ્રીયુત સત્યદેવનું ટુંક જીવન ચિત્ર ચિતરે છે:—

સત્યગ્રંથમાલાના કર્તા શ્રી. સત્યદેવ એઓ પંજાબ પ્રાંતમાં હુધિઆના ગામમાં સંવત્ ૧૮૩૭માં જનમ્યા હતા. એમના પિતા સરકારી નોકર હતા. તેમનો પગાર થોડો અને કુટુંબ મોટું હતું. સત્યદેવે લાહોરની ‘દયાનંદ એન્ડો વૈદિક હાઈસ્કૂલમાં’ પ્રથમ અભ્યાસ કર્યો. ઇ. સ. ૧૮૫૭ ની સાલમાં તેમણે મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરી એજ વરસમાં એમના પિતાએ એમનાં લગ્ન માટે ઘણી ખર્ચ કરી, પરંતુ સત્યદેવે લગ્ન કરવા સાદ ના પાડી. સત્યદેવને ખીજની નોકરી કરવાનો પ્રથમથીજ તિરસ્કાર હતો; પરંતુ એમના પિતાના અત્યાગ્રહથી એમને નોકરી ધરવી પડી હતી. નાઈલાજથી અને નાખુશીથી એમણે નોકરી ધરી ખરી, પરંતુ ૭ માસની અંદરજ તેમણે તે છોડી દીધી, અને પોતે સ્વતંત્ર બન્યા. ત્યારબાદ સંસ્કૃતનું અધ્યયન કરવા તેઓ કાશી ગયા તેમની માતૃશ્રી આબરી

(સીક) પડવાથી તેઓ લાહોરમાં ૧૮૯૯ ની સાલમાં પાછા આવ્યા અને 'દયાનંદ એન્ડેલો વેદિક કોલેજ'માં દાખલ થયા. માતૃશ્રીના મરણ પછી એમણે ૧૯૦૦ માં કોલેજ છોડી દીધી ત્યારબાદ ચાર વરસ સુધી તેમણે કાશીમાં સંસ્કૃતનું અધ્યયન કર્યું. કાશીની હિંદુ કોલેજમાં પણ તેમણે થોડો અભ્યાસ કર્યો. સ્વખટપટથી તેમણે આ બધું કર્યું.

ઈ. સ. ૧૯૦૪ માં તેમણે હિંદુ કોલેજ છોડી દીધી, અને કેટલીક અડચણો ભોગવી તેઓએ અમેરિકા પ્રવાસ કર્યું તેમનો પ્રવાસ અને અમેરિકામાંનો તેમનો નિવાસ વગેરેનો હેવાલ 'અમેરિકા પથ પ્રદર્શક', 'અમેરિકા દિગ્દર્શન', 'અમેરિકા ઞ્રમણ' ઇ. ગ્રંથમાલાના પુસ્તકોમાં આપેલો છે. જુનાસુઓએ તે પુસ્તકો અવશ્ય વાંચવાં, એવી મારી તેમને બતાવણ છે.

એઓશ્રીએ અમેરિકામાં શિક્ષણ, આરોગ્ય, અને વોશિંગ્ટન વગેરે વિશ્વવિદ્યાલયોમાં અર્થશાસ્ત્રનો—રાજકીય શાસ્ત્રનો (political science) ચાર વરસ અભ્યાસ કર્યો. ત્યારબાદ તેમણે અમેરિકામાં પગેજ ચાલી થોડો પ્રયાસ કર્યો. ટુંકમાં તેઓ સાડાપાંચ વરસ અમેરિકામાં રહી સ્વદેશ પાછા આવ્યા. આવી અને એજ પ્રકારની કેટલીક અડચણો વેઠી પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યા, જ્ઞાન અને અનુભવનો શાયદો પોતાના દેશ આંધવેને મળવો, એવા હેતુથી તેમણે ૧૯૧૧ માં સરળ અને જોરદાર હિંદી ભાષામાં સત્યગ્રંથમાલા લખવાની શરૂઆત કરી, અને અત્યાર સુધી તેમણે ઉક્ત માત્રાનાં સાત આઠ પુસ્તકો રચ્યાં છે.

નોકરી કરી ઇતરજનની પેઠે સુખેથી નિશ્ચિતપણે કાલ કમણ
ન કરતાં, સ્વતંત્ર બની અનેક હાલ અપેષાઓ ભોગવી, હાલમાં
તેઓ જનસેવા અને માતૃભાષાની સેવા કરે છે. 'એક પંથ દો
કાજ' એ કહેવતને અનુસરી તેઓ પોતાનું કામ કર્યા જાય છે.

x

x

x

સાંપ્રતકાલમાં હિંદુસ્થાનમાં એક રાષ્ટ્રીય ભાષા થવી ઘણી
જરૂરની છે, અને હિંદી ભાષા રાષ્ટ્રીય ભાષા બનવા યોગ્ય છે.
પરિસ્થિતિ આવી હોવાથી વાંચકોએ શ્રીયુત સત્યદેવની હિંદી સત્ય
અંથમાત્રા વાંચવી, તેઓએ તેઓનું હિંદી ભાષાનું જ્ઞાન વધારવું,
અને ઘર બેઠાં સત્યદેવની સાથે અમેરિકામાં ભ્રમણ કરી, તેમના
જ્ઞાનના અને અનુભવના ભાગીદાર થવું, એવી અમારી સર્વને
આગ્રહ સાથે વિનંતિ છે.

x

x

x

શ્રી. ના. વા. ગુણાજી, સત્યદેવે તેમને ભાષાંતર કરવા આપેલી
પરવાનગી માટે, અને તેઓશ્રીએ લખી મોકલેલું પોતાનું આત્મવૃત્ત
માટે, તેઓશ્રીનો આભાર માને છે. વળી તેઓ આશા ધરાવે છે
કે, જો વાંચકોને સત્યઅંથમાત્રા વાંચવાની જાણસા થશે, શ્રમનું
મહત્વ જુઝું છે, તે તેઓ જાણશે, અને જ્યારે તેઓમાં શ્રમની રૂચી
ઉત્પન્ન થશે, ત્યારે તેઓ તેમનો પ્રયત્ન સફળ થયો સમજી સમાજ-
સેવા અધિક કરવા તત્પર રહેશે.

અન્તે તેમની આ ઉદારતા અને તેમણે કરેલા આ કાર્ય
માટે, તેમનો આભાર માની તેમને ધન્યવાદ આપી, તેમના તરફથી
પરમાત્માનું સ્મરણ કરી આ તેમનું લખાણ પુરું કરું છું.

ના૦ ડી૦ સરોંડાવાલા.

ભૂમિકા.

ભારતવર્ષના લોકોને ખીજ દેશના લોકો સાથેનો સ્વતંત્ર સંબંધ ગયા થોડા શતકથી તુટ્યો છે. દુન્યામાં સારામાં સારો જો એકાદ દેશ હોય, તો તે અમારોજ છે એવી, અહીંના લોકોએ અજ્ઞાન-વશ થઈ પોતાની સમજીત કરી લીધી છે. પરદેશગમનની ચાલ બંધ પડવાથી, હિંદુસ્થાનમાંના લોકોના મનમાં એક દેશીય વિચાર ધુમી રહ્યો; અને જ્યારે વિદ્યાપ્રચારનો થોડો અભાવ થવા આવ્યો, ત્યારે એક દેશીય અને ભાઈબંધના, ન્યાતિના તેમજ પેટા જાતિના, સ્વાર્થી વિચારો દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રસરવા લાગ્યા. એક પ્રાંતના લોકો ખીજ પ્રાંતના લોકોને વિદેશી માનવા લાગ્યા. પંજાબ, સંયુક્ત પ્રાંત, બહાર, બંગાલ, મધ્યપ્રાંત, મહારાષ્ટ્ર, ગુજરાત, રાજ-પુતાના અને મદ્રાસ વગેરે પ્રાંતો જુદા જુદા દેશો બન્યા, અને એ પ્રાંતોમાં રહેનારા લોકો એક ખીજને ભિન્ન ભિન્ન ન્યાતના માનવા લાગ્યા. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે, પૃથ્વીના ખીજ લોકોના ઇતિ-હાસની અમને કંઈ ખબર ન પડી, અને અમારા દેશની બહાર પૃથ્વી પર શું શું નવા ફેરફારો થવા પામ્યા; તે અમે જાણી શક્યા નહીં. યુરોપમાં કેવી કેવી ક્રાંતિ અને ચળવળ થવા પામી, ત્યાંના જુદી જુદી જાતના લોકો વચ્ચે આપસમાં કેવી લડાઈઓ ઉદભવી, પ્રાજન્ય કોનો અને કેમ થયો વગેરે બાબતોનું અમને કંઈજ જ્ઞાન થયું નહીં. દુન્યામાં શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ માણસો અમેજ છીએ, અમારા દેશ સરખો સુધરતો દેશ પૃથ્વી પર ખીજે નથી, એવુંજ અમને અમારા ગુરૂઓ શિખવતા રહ્યા. આવી આત્મ પ્રશંસાના ઉપદેશથી,

અમારું ધણું તુકસાન થયું, અને અમારાં મસ્તકોમાં અહંમન્યતાનું ભૂત પ્રવેશ કરી રહ્યું.

અમારે કોઈની પાસેથી કંઈ શિખવાનું નથી. અમે સર્વ કંઈ જાણીએ છીએ એવો અહંમન્યતાનો રોગ અમારા દેશમાં ફેલાઈ ગયો. આ રોગે અમારી સર્વ શક્તિઓનો ક્ષય કરવાની શરૂઆત કરી. જે ધર્મને માટે અમને ધણું અભિમાન હતું તે ધર્મનો પાયો ઢીલો થયો. બાહ્ય દેખાવ અને આડંબરને અમે ધર્મ માનવા લાગ્યા, અને અસત્ય ને નિરૂપયોગી ગોષ્ઠી બદલ પોતપોતામાં વાદ વિવાદ ચલાવી માથાફોડ કરવામાંજ વિદ્વતા છે એમ સમજવા લાગ્યા. ચાર વિદ્વાન એકઠા થાય ત્યાં ગામ ગપાટા સિવાય અન્ય કામ થતું બંધ પડ્યું.

પ્રકૃતિ એ આગમન નિષ્ક્રમણ—આવવું, જવું, ઉત્પન્ન થવું અને લય પામવું—એ સિદ્ધાંતને માને છે. જે ઘર બંધ રહે છે તેમાંની હવા રોગોત્પાદક અને ખરાબ બને છે. જે એકજ ઠંકાણે ઉભું રહે છે તે, કોઢી જઈ સડી જવા પામે છે. હિંદુસ્થાનના લોકોનું પરદેશમાં આવવું જવું બંધ પડવાથી અર્થાત્ તેમના વિચારો એક દેશીય થવા પામ્યા, અને તેમ થવાથી તેમની સડી જવાની ક્રિયા શરૂ થઈ તેમાં જીવડા પડવા લાગ્યા. છેવટે સ્થિતિએ એટલે સુધી પોતાનું રૂપ પકડ્યું કે, લોકો પાપને પૂણ્ય અને અધર્મને ધર્મ માનવા લાગ્યા. જે આવી સ્થિતિ થવા ન પામત તો, ભિન્નના બ્રહ્મચર્યની પ્રશંસા કરનારી ભારતપ્રજા બાળ વિવાહને ધાર્મિક કદી પણ સમજી ન હોત. ‘एकमेवा-

દ્વિતીયં બ્રહ્મ ' એવો પોકાર કરનાર અહીંના લોકો પોતાના દેશ પાંધવોને કદી પણ શત્રુ પ્રમાણે ન માનત. સેંકડો વરસના એક દેશીયપણુને લીધે અને સંકુચિત વૃત્તિને લીધે, અમારા દેશમાં મોટા-મોટા ભયંકર રોગો ફેલાવા લાગ્યા.

પરદેશના લોકો સાથે જો અમારો સંબંધ હોત તો હિંદુસ્થાનની આ સ્થિતિ થજા ન પામત. ખીજા દેશોનો ઉન્નતિ અને અવનતિનો ઇતિહાસ અમારા જાણવામાં આવ્યો હોત તો, કાલગતી પ્રમાણે અમો પણ અમારી ઉન્નતી કરી શક્યા હોત, અને આજની આ હીન દશા જોવા ન પામત. સઘઃ સ્થિતિ સુધારવાના પ્રયત્નો હાલમાં પણ અમારા સમાજમાં કવચિતજ થાય છે. પરંતુ પરદેશના પાંડિત્યની માત્ર જોષએ તેટલી રેલછેલ થઈ રહી છે.

હાલમાં એટલું તો ખાસ જરૂરનું છે કે અમારે અમારા અહ-મન્યતાના રોગનાં જરૂરુણ ઉખેડી નાંખી વર્તમાન સ્થિતિ સુધારવા સજ્જ થવું જોઈએ. પ્રાચીન કાલમાં અમો બડા હતા, શ્રેષ્ઠ હતા, ઋષિ હતા, વગેરે અનુવાદ અમારા રોગને વૃદ્ધિ પમાડનારા છે.

અમારા દેશમાં સર્વ પ્રકારની વિદ્યા હતી અને અમારા પૂર્વજો સર્વ પ્રકારની શોધો જાણતા હતા વગેરે ગાણું ગાઈ આપણું મન રંજન કરવું, એ મુર્ખપણાનું લક્ષણ છે. અમારો સંબંધ હાલમાં વર્તમાન કાલ સાથે છે. અમારી સાંપ્રત સ્થિતિ કેમ સુધરશે એજ વિચાર અમારે કરવો જોઈએ. શિખર ઉપરથી તળેટી પર આવવામાં મોટાઈ નથી. વ્યર્થ અભિમાન ધરાવવું એ આપણા હાથેજ આપણું

મોઢું કાળું કરવા સમાન છે. યુરોપના લોકો પ્રથમ રાનટી હતા. તેઓએ તેવી અવસ્થામાંથી મુક્ત થઈ પોતાની સુધારણા કરી લીધી છે, એ ખરોખર જ તેમને ભૂષણરૂપદ છે. કારણ શિખર ઉપરથી તળેટીએ આવવું સહેલું છે, પણ તળેટીથી શિખરે જવામાં ઉઘોગ, સહિષ્ણુતા, ધૈર્ય ઇત્યાદિ ગુણોની આવશ્યકતા છે. યુરોપના લોકોએ આગળ વધવા શા શા પ્રયત્નો કર્યા, અમેરિકાના લોકોએ પોતાની કિન્નતિ કરવા માટે શું શું કર્યું, વગેરે બાબતો જાણવી ખાસ જરૂરની છે. પૂર્વજોની કમાણી ઉપરે અવલંબી એસી ન રહેતાં અમારે હવે સ્વતઃ થોડું કમાવવા શિખવું જોઈએ. અને યુરોપ, અમેરિકા વગેરે દેશોમાં જે બાબતોથી વિદ્યા, કળા કૌશલ્ય વગેરેની વૃદ્ધિ થઈ તે સર્વ બાબતો જાણવા માટે ભગીરથ યત્નો કરવા જોઈએ.

પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતીના કારણ મિમાંસાનો અભ્યાસ કરવો ઘણો જરૂરનો છે. કારણ એ સંસ્કૃતી સાથે અમારો હાલમાં ઘાટો સંબંધ છે. જો આમ ન કરીશું તો—અને ગુરૂપણાની શેખીમાં રહીશું તો—ઈતર પ્રજાના જેવીજ અમારી પણ ગતી થશે. બુદ્ધિ અને બળમાં અમો કોઈ પણ પ્રજાથી કિન્નરીએ એવા નથી. પરંતુ અમારામાં ન્યુનતા એટલીજ છે કે, એમનો યોગ્ય ઉપયોગ કેમ કરવો એ એમને ખબર નથી. અમો બધાના ગુરૂ છીએ એમ જાણી, અમો સ્વસ્થ એસી રહ્યા છીએ, અને આ બધા ગર્વને લીધેજ અમારું સર્વસ્વ નુકસાન થયું છે.

આ ઉપરોક્ત કારણોને લીધે આપણા દેશના લોકોને અમેરિકા જેવાં સુધરેલા દેશોમાંના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓની થોડી માહિતી કરાવવી

ચોગ્ય છે, એ માહિતી વાંચવાથી, બિક્ષા માંગી રહેનારા અમારા વિદ્યાર્થીઓ હિંદુસ્થાનની સ્થિતિ કેમ સુધારી શકતા નથી, ઉલટું તેનું વધારે નુકસાન કરે છે અને તે કેવી રીતે વિગેરે જાગ્યતો ધ્યાનમાં આવશે. અમારા યુવકમંડળે શ્રમની મહત્તા બનાવવી ઘણી જરૂરની છે. કારણ, તેમ કરવાથી તેમનામાં ઉદ્યોગ, પરિશ્રમ, વ્યવસાય વગેરે સદગુણોની વૃદ્ધિ થનાર છે.

બીબ્ન લોકોના સદગુણોથી આપણે આપણો દાયદો કરી લેવા શિખવાની, અને આપણું દૈર્ઘ્ય દૂર કરી દેશનો ઉદ્યોગ અને વ્યવસાય વધારવાની શક્તિ અમને આપવા માટે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

કારી ક્ષેત્ર }
૨૬-૧-૧૯૧૨

નમ્ર
સત્યદેવ.

અમેરિકામાંના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ.

પ્રકરણ ૧ હું.

વર્તમાનપત્ર વેચનાર છ વરસનો બાળ.

હિંદુસ્થાનમાં સાંપ્રત શિક્ષણ પ્રસાર વિષે સર્વત્ર હાહાકાર થઈ રહ્યો છે. જ્યાંથી ત્યાંથી એવો સ્પષ્ટ ધ્વનિ સાંભળવામાં આવે છે કે, શિક્ષણનો પ્રસાર વધુ જોઈએ. થયા સિવાય આપણા દેશનું કલ્યાણ થવાનું નથી. આવી વખતે બીજા દેશોમાંની શિક્ષણ પદ્ધતિની સ્થિતિ કેવી છે એ જાણવું, તેમાં વળી અમેરિકાના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાર્જન કેમ કરે છે વગેરે સમજવું જાણું જરૂરનું છે. કારણ હિંદુસ્થાન એ એક ગરીબ દેશ છે, અને માટેજ અમેરિકામાંના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓની સ્થિતિની માહિતી, આ દેશના લોકોને ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે.

અમારા દેશમાં પૂર્વાપારથી ચાલી આવેલી રૂઢી પ્રમાણે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ બિલ્લા માગી વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. કાશીમાં હજારો વિદ્યાર્થી એકી વખતે અન્નછત્રમાં ભોજન લઈ અર્ધા ભૂખા રહી સંસ્કૃતનું અધ્યયન કરે છે. પણ વિદ્યાધ્યયન પછી દેશસેવા કરી શકાય એવી તેમની શારિરિક તથા માનસિક શક્તિ હોતી નથી. બીજા ઉપર અચલંબી રહેનારા તથા બિલ્લા

માર્ગી વિધાર્જન કરનારા વિધાર્થીઓ તરફથી દેશનું થોડું પણ હિત થવાની આશા છે કે ? જેઓ પોતે પોતાનેજ મદદ કરી શકતા નથી, જેમને સ્વપાયા પર ઉભા રહેવાની શક્તિ નથી, પોતાનું કામ પોતેજ કેમ કરવું એ જેઓને શિખવવામાં આવતું નથી, એવા દુર્બલ લોકો તરફથી દેશાનતી જેવા મહાકાર્યની સફળતા માટે આશા રાખવી, એ રેતી ઉપર ભિંત બાંધવા સમાન છે. માણસનું જીવન એ એક પ્રકારના ઘોર યુદ્ધ જેવું છે. આ જીવન યુદ્ધરૂપી લડાઈની લડાઈઓ પોતેજ લડવા શિખવું જોઈએ. તેમ થવાથી અમારું શારિરીક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક બળ વધે છે. જે લોકો પોતાની લડાઈઓ બીજા તરફથી લડાવે છે તે લોકો તથા જેઓ પારકા પર આશા રાખી પોતાનું કામ પુરું થવાની ઇચ્છા રાખે છે, તેઓ બીરૂ હોય છે અને માનસિક વ્યાધીથી હંમેશાં ગ્રસ્ત રહે છે. અમારા વિધાર્થીઓને સ્વાવલંબનનો ધડો શિખવવામાં આવતો નથી. અને આજ કારણથી આપણા લોકો સ્વતઃ પોતાના પાયા પર ઉભા રહેવાને અસમર્થ હોય છે. અમારી દૈનિક ગરજો સારનાર ઘણી ચીજો બહારથી આવે છે. પોતાનાં કામો કરવા માટે અમને બીજાનાં મોંઠાં જેવાં પડે છે. અમારામાં અમારૂંપણું નથી—રહ્યું નથી. કુલ્લક કાર્ય માટે અમોને બીજાની આજ્ઞા કરવાની હોય છે. અમારા આ દોષ-લ્પનું કારણ એ છે કે, અમારા લોકોને પ્રથમથીજ સ્વાવલંબનનો ધડો શિખવવામાં આવતો નથી. જરા બારે પ્રસંગ અમારા પર આવ્યો કે અમો સૂઝ વગરના થઈ જઈ ગબરાઈ જઈએ છીએ.

ગયા ઉનાળાના દિવસમાં હું મારા એક મિત્રને મળવા માટે બજારોર જીલ્લાના રામપુર નામના ગામમાં ગયો હતો. હાથી ઉપર

એસી રામગંગાના કિનારાની બાજુએ ફરતા ફરતા અમો ગયા. આ વરસે વરસાદ સારો વરસ્યો ન હતો. રામગંગાના કિનારાપરનાં ખેતરો સુકાઈ ગયાં હતાં. નદીમાં પાણી પુષ્કળ હતું અને ગરીબ ખિયારા ખેડુતો નાની નાની ડોલોમાં પાણી લાવી ખેતરોમાં સિંચતા હતા. તેઓની આવી સ્થિતિ જોઈને મને ઘણી દયા આવી. અમેરિકામાં આ રિતની અવસ્થા કદાપિ પણ નજરે ન પડશે. નજીકમાંજ મોટી નદી ભરપુર પાણીથી વહેતી હોવા છતાં, તેના કિનારા પરની ખેતીવાડી સુકાઈ જવી એ કેટલું અધું આશ્ચર્ય છે? કારણ જેવા જશે તો દેખીતુંજ છે. અમારા દેશના લોકો હજી પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કેમ કરવો તે શિખ્યા નથી. થોડો વિકટ પ્રસંગ આવ્યો કે પ્રારબ્ધ પર ભરોસો રાખી સ્વસ્થ બેસી રહે છે. આ દેશમાં આટલા બધા પહાડો અને નદીનાળાં હોવા છતાં ખેતીની આવી નિષ્ફળ અવસ્થા થવાનું આજ કારણ છે. લોકોને યંત્રના ઉપયોગની ખબર નથી. અમેરિકામાં પંપની મદદથી એકદમ હળરો વિંધા જમીનને જલદી પાણી પુરું પાડી શકાય છે. ત્યાંના લોકો ઉઘમશીલ, સાહસીક, અને સ્વાવલંબી છે. અમારા લોકો એથી ઉલટા છે. તેઓ પોતાની બુદ્ધિનો બિલકુલ ઉપયોગ કરતા નથી. વાડ વડિલોથી જે ચાલતું આવ્યું છે તેજ પ્રમાણે-એટલે તેમનાજ ચાલેલા રસ્તે તેઓ દોરાય છે. એમાં સુધારણા કરવાનું નામ પણ આપણા લોકો કાઢતા નથી.

નિશાળના શિક્ષકો એટલું તો સારી પેઠે જાણે છે કે, જે વિદ્યાર્થી પોતાનો પ્રશ્ન પોતેજ છોડવવાનો પ્રયત્ન ન કરતાં બીજાની નકલ કરે છે તે, આખર કુચ દામનો નીવડે છે. તેની બુદ્ધિ વધતી નથી, તેનો

આત્યાર સુધરતો નથી, કિંવા તેનામાં મનુષ્યત્વ આવતું નથી. ભિક્ષા-
વૃત્તિ ઉપર જેનો સર્વ આધાર રહેલ છે એવું જ શિક્ષણ અમો અમારી
સંતતીને આપીએ છીએ. અમેરિકાના એક છોકરાનું ઉદાહરણ આપી
આ દષ્ટાંત હું વધુ સ્પષ્ટ કરવા ધારું છું.

જ્યારે શિએટલ ગામમાં હું હતો ત્યારે એક દિવસ પત્ર લાવવા
હું પોસ્ટ ઓફિસમાં ગયો. ત્યાંથી પાછા આવતાં રસ્તામાં એક છ
વર્ષના બાળકને વર્તમાનપત્ર વેચતો મેં જોયો. “હું જ્યારે તેની
નજીકથી જવા લાગ્યો ત્યારે તે બોલ્યો:—

“ મિસ્ટર, આપ આ વર્તમાનપત્ર વેચાતું લેશો કે ? ” ‘ના.’
‘મને પત્ર નેંદળતું નથી.’ મેં શાંતપણે કહ્યું. “ માત્ર એક પૈસો,
અધિક નથી ! ” મધુર સ્વરથી તે છોકરો બોલ્યો.

‘ના.’ મને વર્તમાન પત્રની ખિલકલ જરૂર નથી. મેં શરીથી કહ્યું.

તે ઉપરથી “ મહેરબાની કરી લો ! ” એક પૈસાની ખિસાત નથી.”
એમ તે છોકરાનો આગ્રહ જોઈ મેં ખિસામાંથી પૈસો કાઢી પત્ર લઈ
તેને પુછ્યું “ છોકરા, શું તારો આપ ગરીબ છે ? ”

છોકરાએ આશ્ચર્યચકિત થઈ મારા તરફ જોયું અને પુછ્યું
“ આપે આ પ્રશ્ન કેમ કર્યો ? ”

“ કારણ, તું વર્તમાનપત્રો વેચે છે. ” મેં કહ્યું. જે ઉપરથી
બાળક બોલ્યો “ શું વર્તમાનપત્રો વેચનાર બાળકોના પિતાઓ
ગરીબ હોય છે ? ”

“ ના, તેમ નથી. ” “ મેં હસીને જવાબ આપ્યો. મારો
પુછવાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, તારું વય નાનું છે અને અત્યારથી તું
પત્ર વેચી પૈસા કમાવવા લાગ્યો છે. ”

ધણેજ દુઃખી થઈ તે છોકરાએ મારા તરફ જોયું અને મોટા આવેશથી બોલ્યો. “અહો મિસ્ટર, મારો બાપ ગરીબ નથી. પણ બાપના આશ્રય ઉપર અવલંબી રહેવું મને પસંદ નથી. મેં મારા શરીર ઉપરનાં કપડાં જાતમહેનતથી ખરીદેલાં છે, અને મને જોઈતો ખર્ચ હું જાતે ઉઘોગ કરી મેળવું છું.” “એકમાં મારા પચાસ ડોલર જમા છે.”

તે બાળકના આ શબ્દોથી મારા મન પર ઘણી અસર થઈ. મેં મન સાથે વિચાર કર્યો કે, જીવો! આ અમેરિકાનો છ વર્ષનો છોકરો પોતાનું જીવન સ્વતંત્રપણે ગુજારે છે. તેને કોઈની પણ પર્વા નથી. આપણે માનવ છીએ, પરમાત્માએ આપણને હાથ, પગ વગેરે આપ્યું છે અને એમનો ઉપયોગ કેમ કરવો તે એ સારી રીતે જાણે છે.

અમેરિકા પ્રમાણેજ અમારો પણ એક દેશ છે. પરંતુ આ દેશમાં છ વર્ષના છોકરાને પોતાનું મોં ધોવાની તથા નાક સાફ કરવાની પણ અક્કલ હોતી નથી. છ વર્ષનો છોકરો હો, કે શાળા વા કોલેજમાં ભણતા અમારા પ્રૌઢ વિદ્યાર્થીઓ હો, તે સર્વ પોતપોતાના માઆપ અગર આમઠંગોપર અવલંબી રહી વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. એકાદ મહીનો તેમને તેમનો ખર્ચ મળ્યો નહીં કે તેમનું લખવું વાંચવું વગેરે સર્વ અભ્યાસ બંધ પડે છે! માઆપને છોકરાંને ભણાવવાનું સામર્થ્ય ન હોય કે છોકરાં અભણ રહે છે. થોડુંઘણું જો કોઈ ભણે તો તે ભિક્ષા માગી શિખે છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે તેમને પોતાના આયુષ્યમાં જીવન સંગ્રામની તૈયારી કરવાની તક મળતી નથી, તેમનો પોતાનોજ પોતા ઉપર ભરોસો હોતો નથી. વળી તેઓ પોતાને હાથે કંઈ કર્તવ્યગારી કરી શકશે, એની તેમને ખાતરી હોતી નથી, કારણ તેઓ તેઓનાં કાર્યો પોતેજ કરી લેવાની ટેવ કે આદત પાડી લેતા નથી.

પ્રકરણ ૨ જી.

ડોરાન.

જ્યારે હું શિક્ષણ વિશ્વવિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે ત્યાં ડોરાન નામનો એક છોકરો વિદ્યાભ્યાસ કરવા માટે આવ્યો. તેની પાસે યક્ત બાર આનાના પૈસા હતા. શિક્ષણ શહેરમાં ડગલે ડગલે ખર્ચ કરવા માટે ઓછામાં ઓછો રૂપિઓ તો જોઈએજ. એક ડગલ રોડીના અઢી આના પડે છે. આઠ આના સિવાય હળમત થતી નથી. જો બાલ કાપવાના હોય તો ઓછામાં ઓછો દોઢ રૂપિઓ જોઈએ. આવા ખર્ચવાળા શહેરમાં તે છોકરો યક્ત બાર આના લઈ વિદ્યાભ્યાસ કરવા આવ્યો. અમેરિકાના વિશ્વવિદ્યાલયોમાં નોકરી કે કામ દેખાડનાર એક ખાતું હોય છે, તેને અંગ્રેજીમાં Employment Bureau એમ કહે છે. ડોરાને ત્યાં જઈ તપાસ કીધી. તે ખાતાના અધ્યક્ષે પુછ્યું--“ વીશીમાં વાસણ સાફ કરવાનું કામ તું કરશે ? ” ડોરાન ઘણો ચાલાક અને હુશીઆર છોકરો હતો. તેણે તરતજ જવાબ આપ્યો કે “ હું કાંઈપણ પ્રકારનું જે તમે કહો તે કામ કરવાને તૈયાર છું. ”

અધ્યક્ષ ઘણો ખુશી થયો. તેણે ડોરાનની પીઠ થમેડી શાખાશી આપી. તે દીવસથી દર મહીને ૬૦ રૂપિઆનો પગાર અને ભોજન, એવી સરેતથી દરરોજ વીશીમાં વાસણ સાફ કરવા લાગ્યો. ચાર ખરસ સુધી તે વીર બાળક શિક્ષણ વિશ્વવિદ્યાલયમાં રહ્યો. ઘરથી

તેણે એક પૈસો પણ મંગાવ્યો નહીં. પોતે મહેનત મળુરી કરી અડચણો વેડી તેણે અભ્યાસ પુરો કર્યો, અને બી. એ. ની પદવીનું માન મેળવી સધામ ગયો.

આ છોકરો, અને અમારા અહીંના યુવાન છોકરાઓ વચ્ચે, કેટલું અંતર છે તે વિચારવા લાયક છે. ચાર વર્ષના પરિશ્રમથી ડોશન મનુષ્ય એટલે મર્દ બન્યો. પોતાનો નિર્વાહ પોતાની હિંમત ઉપર કેમ કરવો તે, તે બરાબર સમજ્યો. મહેનત મળુરીથી તેના હાથ પાય મજબુત, શરીર પુષ્ટ અને સુંદર બન્યું. સ્વાવલંબી વર્તણૂકથી રહેનારો તે યુવક સંસારના બારે પ્રસંગો વિષે નિષ્કામજીવાન બન્યો. કોઈપણ પ્રકારના સંકટનો બચ તેને રહ્યો નહીં. કસાઈ કસાઈ મજબુત બનેલા મધ્વ મારક તે છોકરો હરેક પ્રકારનાં દુઃખો સાથે ઝુંઝવાને તૈયાર બન્યો. અમારા તરફ શાળામાંથી કે કોલેજમાં જો કે વિદ્યાભ્યાસ કરી બહાર પડે છે તો પણ, તેમને પોતાના મા બાપને શરણે જવું પડે છે, અને તેઓના પરજ આધાર રાખવો પડે છે, તેઓ તેઓના નિર્વાહ પોતેજ કરી શકતા નથી, બલકે તેમને આવડતો નથી. નોકરી માટે તેઓ તેઓના બેડાની ધુળ કરે છે. કોઈ ઠેકાણે કોઈની ખુશામત, તો કોઈ ઠેકાણે આજીજી; કોઈ ઠેકાણે નમ્ર તો કોઈ ઠેકાણે અતિ આજ્ઞાધારક નોકર બની તેઓ નોકરીની શોધમાં ફરે છે. આટલું કરવા છતાં પણ ધણાને સફળતા મળતી નથી. પ્રથમ કોલેજમાં અભ્યાસ કરે છે ત્યારે કરજનો બોબો પોતાનાં માબાપ પર નાંખે છે. વિદ્યાભ્યાસ કરી બહાર પડ્યા બાદ પણ તેઓ તેઓના નિર્વાહ કરી શકતા નથી. તેમનું શરીર દુર્બલ, નેત્ર કમતાકાદી અને અંગ બ્યાધિગ્રસ્ત બનેલાં હોય છે.

અમારા દેશના અને અમેરિકા દેશના યુવાનો વચ્ચે કેટલો બધો તફાવત છે વારુ ?

શિકાગો શહેરમાં જ્યારે હું ૧૯૦૬ માં ગયો ત્યારે મારી પાસે ૧૫૦ રૂ. હતા. ત્યાં ગયા પછી તરતજ મેં વિશ્વવિદ્યાલયમાં દાખલ થઈ અભ્યાસ શરૂ કર્યો. એ વિદ્યાલયમાં વૉટર સિસ્ટીમની-ત્રિમાસીક પદ્ધતિ છે. પ્રત્યેક ત્રણ માસે ટાઇમટેબલ (વેળાપત્રક) બદલાય છે. ત્રણ મહીના ચાલે એટલી મારી પાસે ખર્ચની રકમ હતી, જેથી બે ફિક્કર થઈ હું મારા કામે વળગ્યો. વિશ્વવિદ્યાલયની વાર્ષિક ફી સાડી ચારસેં રૂપીઆ છે. પરંતુ વિદ્યાલયના પ્રેસિડન્ટની મહેરબાનીથી મારી ફી માફ કરવામાં આવી. ૧૫૦ રૂ. થી મેં માફ કામ શરૂ કર્યું. ખરૂં, પરંતુ એ રકમ પુરી થયા બાદ મારો નિર્વાહ કેમ ચાલશે વગેરે ભવિષ્યનો વિચાર મેં કદિ કર્યો નહીં. મારા સંસ્કારો હિંદી હોવાથી હું નસીબના ભરોસાપર રહ્યો. મનમાંજ ધારી રાખ્યું કે આ રૂપીઆ પુરા થયા બાદ ઇશ્વર કોઈપણ પ્રકારે કાર્ય સિદ્ધ કરશે. અને ઉદ્યોગ વિના હું સ્વસ્થ રહ્યો. જેમ જેમ મહીના પુરા થતા ગયા તેમ તેમ રૂપીઆ પણ પુરા થતા ગયા, અને હું મોટી કાળજીમાં પડ્યો જ્યાં ત્યાં ફરી મેં નોકરીની શોધ કરવા માંડી, પણ કાંઈ વળ્યું નહીં. એક દિવસે મારા મિત્રે મને, નોકરી દેખાડનારની કચેરી-માં જઈ તપાસ કરવા શરૂમાવ્યું, જેથી હું તેના અધ્યક્ષને મળવા ગયો.

મને જોઈ અધ્યક્ષ બોલ્યો—“શું આપ વીશીમાં વાસણ ધોવાનું કામ કરી શકશો ?”

ઉપલા શબ્દો મારા કાનપર વળ જોવા પડ્યા ! હું માયું ‘ખંજવાળી મનમાંજ વિચાર કરવા લાગ્યો કે, મારા વંશમાં કોઈએ

આવું કામ કર્યું નથી. પ્રત્યુત્તર ન મલવાથી અને વિચારમુદ્ધ થયેલો મને જોઈ અધ્યક્ષ હસીને બોલ્યો—“તમારા દેશમાં વાસણ ઘોનાર માણસોનો વર્ણ જુદો છે શું?”

“હા, સાહેબ” મેં ધીરજથી કહ્યું.

“તમારે હવે અમેરિકામાં સર્વ પ્રકારની મજૂરી પર—કામો પર પ્રેમ કરતાં શિખવું જોઈએ.”

હું, કાંઈ પણ જવાબ આપ્યા સિવાય, ખોલી તરફ પાછો વળ્યો અને બે દિવસ પણ આ બાબતને યાદ રાખી.

કોઈએ મારી પડપૂછ કીધી નહીં. મારા પેટમાં બિલાડાં બોલવા લાગ્યાં, અને ફરીથી હું તે અધ્યક્ષ પાસે ગયો. મને જોઈ કિંચિત્ તે હસ્યો. મેં ફરીથી જ્યારે નોકરી વિષે પુછ્યું ત્યારે તેઓશ્રીએ મને ઘણાજ હેતુથી મજૂરીની મહત્તા સમજાવી અને વીસીમાં કામ કરવા મને મોકલી આપ્યો.

પ્રકરણ ૩ જી.

વ્યવહારિક ધર્મની દીક્ષા.

સંધ્યાકાળનો સમય. લોકો વીશીમાં આવ જ કરતા હતા. વીશીની માલકીણ સર્વ કામપર સ્વતઃ દેખરેખ રાખતી હતી. રસોડાની પાસે આવેલી એક ખોલીમાં એક નાની પાણી ભરવાની કોઠી હતી. તેમાં એક ઠંડા પાણીનો અને એક ગરમ પાણીનો એવા બે નળો હતા. તેમની પાસે એક ઉંચી જગ્યા વાસણ ધોવા માટે રાખવામાં આવી હતી. ત્યાં ઉભો રહી હું વાણસ ધોતો હતો. નોકર લોકો વાસણો લાવી ત્યાં મૂકતા હતા. એક મોટા વાસણમાં સાબુ તથા ગરમ પાણી હતું. તેમાં બધાં વાસણો ધોઈ હું બહાર કાઢતો, અને પાસેજ એક ગરમ પાણીનો હાંડો હતો. જેમાં વાસણો ફરીથી ધોઈ નાંખી કપડાંવતી સાફ કરી કપાટમાં મુકવાનો મારો રિવાજ હતો.

તે સાંજ હું કદાપિ પણ ભુલી જઈશ નહીં. તે દિવસે મેં વ્યવહારિક ધર્મની નિશાળમાં પ્રવેશ કર્યો. મારી આંખો હવે ઉઘડી. ધર્મ ધર્મ એવી વ્યર્થ ખૂસો મારવાથી કોઈ ધાર્મિક અનતું નથી. ધર્મનો સંબંધ માણસના વ્યવહાર સાથે અને જીવન સાથે રહેલો છે એ મને સમજવા લાગ્યું. મજબૂરી ગમે તે પ્રકારની હો, જે તે ધર્માન ઇત્યાદિ કરવામાં આવે તો તે કરનાર માણસ નીચ ગણાતો નથી.

જે લોકો ખીજાઓએ કમાએલું ધન ઉઠાવી, તેના જોરપર

પોતાની ઉંચી વર્ણના સમજે છે તે ખરેખર નીચ કહેવાય છે. વાસણ માંજ સાફ કરનાર મજૂરોને જે લોકો નીચ અને નિંદા માને છે, તેઓ ખરેખર નિર્લજ્જ હોય છે. કામ કે મજૂરી, કોઈપણ માણસને નીચ બનાવી શકતાં નથી. જેનું અંતઃકરણ મેલું હોય છે, તે પોતાને સર્વથી મોટા એવી મગરબી ધસવે છે, જે ધર્મરત્નાં જીયાંને અસ્પર્શ સમજે છે તે નીચ હોય છે.

થું હું તે સાંજ ભૂલી જઈશ? ના, કદાપિ પણ નહીં. તેજ સાંજે મને મજૂરીની મહત્તા જણાઈ આવી. મારામાં રહેલો ઉંચી વર્ણનો મોટો મદ મેં ત્યજ દીધો. મારા દેશના મજૂર વર્ગોપર હું હવે પ્રેમ-ધરાવવા લાગ્યો, અને તેઓના કલ્યાણ માટે હું યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીશ. એવી પ્રતિજ્ઞા મેં કૃપાળુ પરમેશ્વર સમક્ષ કરી દીધી.

ચાર પાંચ દિવસ પછી મારા એક અધ્યાપકે મને પુસ્તકાલયમાં કામ કરવાનું સોંપ્યું. કયાટોમાંથી પુસ્તકો બહાર કાઢવાં, તેમના ઉપરની ધુળ સાફ કરવી, કપડાંથી લુછી સાફ કરી પાછાં કયાટોમાં ગોઠવવાં, વગેરે કામ ત્યાં કરવાનું હતું. એના બદલામાં મજૂરીના મને સાડા સાત રૂપીઆ મળતા હતા. દશ દિવસ આ કામ કર્યા બાદ મારે નિર્વાહ સારી રીતે ચાલવા લાગ્યો.

આ ટેકાણે ધ્યાનમાં રાખવું યોગ્ય બાબત એ છે કે, જો મેં મને સોંપવામાં આવેલું પ્રથમનું કામ કર્યું ન હોત તો, મને બીજું આ કામ સોંપવાનાં ન આવત. અમેરિકાના લોકો મજૂરીનું મહત્વ સારી રીતે સમજે છે, અને તેમની સમજ સર્વાંશે ખરી છે.

કારણ જે કંઈ દ્રવ્ય પેદા થઈ શકે છે—કરી શકાય છે તે બધું મજૂરીથીજ થાય છે. મજૂરીને જે લોકો નીચ અને નિંદા સમજે

છે તેમને અમેરિકાના લોકો પાપી અને પતીત માને છે. આ તેઓનું માનવું સત્ય છે. જે દેશના લોકો મળુરીને નિંધ સમજે છે તે દેશના લોકો ઉદ્યોગી, સાહસીક, અને વ્યવસાયી બની શકતા નથી. અમેરિકાની ઉન્નતીનું એક મુખ્ય આજ છે કે તે લોકો મળુરીને કમી મહત્વની સમજતા નથી. પરમેશ્વરે કામ કરવા માટે હાથ પગ આપ્યા છે. શ્રમ કરવાથી તે ધસાતા નથી, એટલું જ નહીં, પણ કિલટા મજામુત અને દેખાવડા બને છે. આપણા દેશમાં મળુરીને નિંધ માનવામાં આવે છે અને આજ આપણા દેશની અવનતીનું કારણ છે.

અમેરિકાનાં વિશ્વવિદ્યાલયોમાં અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓ નાના તરેહનાં કામો કરી પૈસા મેળવે છે. ઘણા ખરા વિદ્યાર્થીઓ ઘરો ગરમ રાખવાનું કામ કરે છે. અમેરિકા એ ઠંડો દેશ છે. શિયાળાના દિવસમાં ત્યાં ઘણો ખર્ચ પડે છે. ઘરોના તળઘરોમાં મોટ મોટી ભઠ્ઠીઓ પેટવેલી રહે છે, અને તે વડે ઘરો ગરમ રાખવામાં આવે છે. એક વખત મારે પણ આ કામ કરવું પડ્યું હતું.

ઘર નીચેના તળઘરમાં એક ભલી મોટી ભઠ્ઠી હોય છે, તેમાં કોલસા બાળવામાં આવે છે. સવારમાં પાંચ વાગ્યાથી તેમાં આગ પેટવવામાં આવે છે. ભઠ્ઠીને મોટમોટા નળો હોય છે, અને તેઓને સંબંધ ધરની ખોલીઓ સાથે રાખવામાં આવે છે. હવા આવ જા કરવા માટે એક મોટું બાકું રાખવામાં આવે છે. બહારની ઠંડી હવા બાકાંદારે ભઠ્ઠીમાં જઈ ત્યાં ગરમ બની, નળદારે ખોલીઓમાં પહોંચે છે અને સર્વ ખોલીઓને સરખી ઉષ્ણતા મહે છે. બહાર ગમે એટલો ખર્ચ પડતો હોય તો પણ ખોલીમાં માણસ કપડાં કાઢી બેસી શકે છે. બે ત્રણ કલાક કામ કરી વિદ્યાર્થીઓ પોતાનો ભોજન ખર્ચ તેમજ રહેવાનો ખર્ચ પણ પેદા કરે છે. વળી કેટલાંક ઘરો તેઓને સાફ પણ કરવાં પડે છે.

આ સિવાય બીજાં ઘણાં કામો વિદ્યાર્થીઓ કરે છે. ઘણા વિદ્યાર્થીઓ દર શનિવારે મોટામોટી દુકાનોમાં ગુમાસ્તાનું કામ કરે છે. શનિવારે દુકાનોમાં ભારે ગરદી થાય છે. તે દિવસે મળુર લોકોને પગાર આપવામાં આવે છે. દુકાનદારોને કામ કરનાર માણસોની તે દિવસે ઘણી જરૂર હોય છે. એક દિવસ કામ કરી વિદ્યાર્થીઓ નવ રૂપિયા કમાય છે. અને મહીનામાં ચાર શનિવાર આ પ્રમાણે તેઓ કામ કરે છે. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ રેલ્વે કંપનીમાં કામ કરે છે, અને કેટલાક તો જાહીરાતો કે નાટીસો વહેંચી પૈસા મેળવે છે. ધારો કે એક માણસે કાપડની નવી દુકાન ઉઘાડી. જેથી તેને પોતાની જાહીરાતો વહેંચવાની જરૂર છે, અને દિવસના છ રૂપિયા લઈ વિદ્યાર્થીઓ શનિવારે કે રવીવારે અગર દ્રાહસવડની વેળાએ આ કામ કરે છે. જાહીરાતો લઈ તેઓ ઘેરઘેર ફરે છે અને દરેક ઘરની ટપાલોમાં એક એક જાહીરાત નાંખે છે; આ રીતે નવી દુકાનની ખર્ચ સર્વને પહોંચાડવામાં આવે છે.

વળી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ કચેરીમાં કારકુનનું કામ કરે છે. ત્યાં તેઓ ચાર પાંચ કલાક સુધી કામ કરી મહીનામાં રૂ. ૨૫ થી ૩૦) રૂપિયા કમાય છે. કેટલાકો ટાઇપ રાઇટીંગનું યંત્ર ખરીદી તેનાથી કામ કરી પૈસા કમાય છે.

આવી રીતે નાનું મોટું કામ કરી, વિશ્વવિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ પોતાના નિર્વાહ પુરતા પૈસા મેળવી વિદ્યાભ્યાસ કરે છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

અમેરિકામાં શિક્ષણની સગવડો.

હવે અમેરિકામાં શિક્ષણની શું શું સગવડો કરવામાં આવી છે તે કહેવાની જરૂર છે. દરેક સંસ્થાનની સરકાર તરફથી એક મોટું વિશ્વવિદ્યાલય અને એક કૃષિવિદ્યાલય ઉઘાડવામાં આવેલું હોય છે. કેટલાંક સંસ્થાનોમાં તો એકથી વધુ વિદ્યાલયો છે, અને ત્યાં વિદ્યાર્થીઓ સાહિત્ય, ભૌતિકશાસ્ત્ર, શિલ્પશાસ્ત્ર વગેરેનું અધ્યયન કરે છે. એ વિદ્યાલયોમાં ઘણી થોડી ફી લેવામાં આવે છે, પરંતુ વિદ્યાર્થીઓને ઉંચામાં ઉંચું શિક્ષણ અહીંજ મળે છે. દરેક વિદ્યાલયમાં લાખો રૂપિયા ખર્ચી શિક્ષણ વિષયક સર્વ સામાનનો સંગ્રહ કરવામાં આવેલો હોય છે. સંસ્થાનનાં વિદ્યાલયોમાં વેળાના વિભાગ છમાસીક પદ્ધતિના હોય છે.

વિશ્વવિદ્યાલયનું વર્ષ સપ્ટેમ્બરથી શરૂ થાય છે, અને જાનેવારી ની આખરે અર્ધા વર્ષનું શિક્ષણ પુરું થાય છે. વિદ્યાર્થીઓએ જે જે વિષયો શિખવા હોય તે તે વિષયો તેમની મરજી અમાણે શિખી શકાય છે. અર્ધા વરસ પછી જો તેમને વિદ્યાલય છોડવાની જરૂર પડે તો, તેમ કરવાનો પ્રતિબંધ હોતો નથી, કારણ ઘણા વિદ્યાર્થીઓ પોતાના બાહ્યગથી ધન મેળવી વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. પાસેની સિલ્લક ખુટવા આવે કે તેમને વિદ્યાલય છોડવાની જરૂર પડે છે. પ્રવેશ પરીક્ષા સુધી સર્વને મફત શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. પરંતુ વિશ્વવિદ્યાલ-

ચમાં શી આપવી પડે છે. કોઈ ઠેકાણે થોડી, તો કોઈ ઠેકાણે વધારે પ્રમાણમાં શી આપવી પડે છે, પરંતુ વિદ્યાર્થીઓને તેમને યોગ્ય અર્થ પડે એટલી શી તેમના શિક્ષણ માટે હોતી નથી. તે દેશને 'યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરીકા'—અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનો કહેવામાં આવે છે. એ સંસ્થાનો આશરે તોર ચૌદ છે. પ્રત્યેક સંસ્થાન પોતાના વિશ્વવિદ્યાલય માટે અને વિદ્યાર્થીઓ માટે વધારે છુટ આપે છે.

કોઈપણ બાળક અગર બાલિકાએ શિક્ષણ સિવાય નજર રહેવું એજ તેમનું તત્વ છે.

આ સંસ્થાનના શિક્ષણ પદ્ધતિની વાત થઈ. હવે અમેરિકાના શ્રીમંત લોકોની કિર્તી સાંભળો. અમેરીકાના કેટલાક ધનવાન ગ્રહસ્થો એ પણ કેટલાંક વિદ્યાલયો સ્થાપન કરેલાં છે. એમાંની હાર્વર્ડ, કોલંબીયા, શિકાગો, જ્ઞેન હાપકિન્સ, યેલ, સ્ટાન્ફર્ડ વગેરે ઠેકાણોની વિદ્યાલયો સુપ્રસિદ્ધ છે. એ વિદ્યાલયોમાં જો કે શી વધુ પ્રમાણમાં હોય છે તો પણ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને માશી આપવામાં આવે છે. દરેક મોટા શહેરોમાં રાત્રીની નિશાળો હોય છે. ત્યાં મજૂર લોકો અધ્યયન કરે છે. કેટલેક ઠેકાણે ટેકનીકલ કોલેજો (આંધોગિક સંસ્થાઓ) કે યુનીવર્સિટીઓ સ્થાપવામાં આવેલી છે. અને અહીં વિદ્યાર્થીઓ થોડા ખર્ચમાં કળાકૌશલ્યનું પ્રજ્ઞાન મેળવે છે. કાર્નેગીની પ્રસિદ્ધ વિશ્વવિદ્યાલયમાં થોડી શી લઘુ વિદ્યાર્થીઓને કળા કૌશલ્ય શિખવવામાં આવે છે. વયોવૃદ્ધ વિદ્યાર્થીઓ પણ વિશ્વવિદ્યાલયમાં અધ્યયન કરી શકે છે. શિકાગો વિશ્વવિદ્યાલયમાં એક ૫૦ વર્ષનો વિદ્યાર્થી એમ. એ. ની તૈયારી કરતો હતો, અને તેની સ્ત્રી

પણ તેની સાથેજ ભણતી હતી. જ્ઞે કોઈ વિદ્યાર્થીઓ અમૂકજ વિષયો પુરતા કાચા હોય, તો તેઓ તેજ વિષયો પુરતા વિદ્યાર્થી બની તે વિષયો પુરા કરે છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એટલોજ કે અમેરિકાના લોકોને શિક્ષણનું મહત્વ ઘણી સારી રીતે સમજાયું છે. સર્વ સાધારણ માણસોમાં, બની શકે તેટલો, શિક્ષણનો વધુ ફેલાવો કરવાનો તેમનો પ્રયત્ન ચાલુજ છે.

હવે ત્યાંની પરીક્ષાઓ તરફ વળીએ. જે જે વિશ્વવિદ્યાલયોમાં ત્રણ ત્રણ મહીનાની ટર્મ હોય છે, ત્યાં ત્રણ મહીના પછીજ પરીક્ષા લેવામાં આવે છે. એ પરીક્ષાને અનુસરી વિદ્યાર્થીઓને નંબર આપવામાં આવે છે. જે વિદ્યાર્થીઓ પાસે આખા વરસનો ખર્ચ ન હોય તે, ત્રણ મહીનાનો અભ્યાસ પુરો કરી, પરીક્ષા આપી, ચાલી જાય છે. તેમની પાસે પૈસા ભેગા થયા કે પાછા આવી આગળ અધ્યયન શરૂ કરે છે. જ્ઞે કદાચ, તેઓ વરસ અર્ધું વરસ મોડા આવે તો પણ ચાલી શકે છે. આથી એટલુંજ માત્ર થવા પામે છે કે પૈસા પાસે ન હોય તો ડીગ્રી-પદવી મેળવવાને છ સાત વર્ષનો વખત જરૂરનો છે. જે વિશ્વવિદ્યાલયોમાં ત્રણ મહીનાની ટર્મ ન હોય ત્યાં છ મહીને પરીક્ષા લેવામાં આવે છે. એકાદ વિષયમાં જ્ઞે વિદ્યાર્થી નાપાસ થાય તો, મહીને દોઢ મહીને તેની તેજ વિષયની પાછી પરીક્ષા લેવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી એકાદ વિષયમાં જ્ઞે ઘણો કાચો હોય તોજ નિરૂપયોગી બની તેને તે વિષય આરંભથી લેવો પડે છે. મતલબ એટલીજ કે અમેરિકામાં શિક્ષણની સર્વ પ્રકારની સગવડો કરવામાં આવેલી છે. કારણ શિક્ષણ સિવાય મનુષ્ય પશુ સમાન છે. એવું તેમનું દ્રઢ માનવું છે.

હું જ્યારે અમેરિકામાં બ્રમણ કરવા નીકળ્યો ત્યારે, અમેરિકાના ગામડાઓમાં શિક્ષણની વ્યવસ્થા કેવી કરવામાં આવી છે તે જોવાનો મને ઘણો શોખ હતો. નાના નાના ગામડામાં પણ સાંપ્રતની જરૂર પ્રમાણે નિશાળો સ્થાપન કરવામાં આવેલી જોઈ મને ઘણી નવાઈ લાગી. જ્યાં દશ ઘરો હોય ત્યાં એક સારી નિશાળતો હોયજ. કલિકેર્નિયાના દક્ષિણ ભાગમાં રેડલેન્ડસ નામનો એક સુંદર કસ્ટો છે. આ કસ્ટોમાં મેં એક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. ત્યાંની હાઈસ્કૂલનાં સર્વ વિદ્યાર્થીઓ સામે, મોટા દિવાનખાનાના પ્લેટફોર્મ પર હું જ્યારે બોલવા ઉભો રહ્યો, અને મારી સામે જ્યારે મેં સુંદર નિરોળી બાલ બાલિકાઓ, છોકરા છોકરીઓ જોયાં, ત્યારે મારું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. મારા મનમાં એમ આવ્યું કે, આ દેશમાં છોકરા છોકરીઓ મારે શિક્ષણની કેટલી બધી ઉત્તમ સગવડ કરવામાં આવી છે—અને અમારા અભાગી આર્ય ભરતખંડમાં અવિદ્યાના અંધકારમાં લાખો છોકરાં પડેલાં છે—કીડીયાની માફક કૃપિત થઈ મરે છે. જીવન એ શું વસ્તુ છે, એની તેમને કશી ગંધ પણ હોતી નથી.

જીવન સુખનો સ્વાદ ચાખવા સમર્થ બનાવનાર પ્રમુખ સાધન શિક્ષણ એજ છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

વિદ્યાર્થીઓના પરિશ્રમે.

વાંચકશ્રેષ્ઠ! સાંભળો! હું હવે તમને અમેરિકાના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓના પરિશ્રમેની કહાણી કહું છું. આપણા દેશમાં ગ્રીષ્મ ઋતુમાં કામ કરવું બારે કઠણ લાગે છે, અમેરિકામાં વિદ્યાર્થીઓ એ ઋતુમાં કામ કરી પૈસા પેદા કરે છે. આજ ઋતુમાં વિદ્યાર્થીઓ પોતાનો વરસનો અર્થ પેદા કરી કાઢે છે. ગરમીના દિવસમાં ચારે બાજુથી કામની ભીડ વધે છે. ખેડૂત લોકોને એક ક્ષણની પણ કુરસદ હોતી નથી. હંગામ કે મોસમના દિવસોમાં મળુરોને મળુરી ના નવ રૂપીઆ આપવામાં આવે છે. થંડીના દિવસમાં ત્યાં ખરડ પડે છે. તે પર્વત, જંગલ, પહાડો વગેરે સર્વ ખરડથી છવાય ગય છે. અને એ દિવસોમાં જંગલ, પહાડ વગેરે ડેકાણેથી લાકડાં કાઢનાર લોકો આવી શકતા નથી. ઘણાએક પ્રાંતોમાં તો નદીઓ પણ જોડાઈ ગય છે. આથી શિયાળાના દિવસમાં શહેર સિવાય બહાર ઘણુંજ ઓછું કામ હોય છે. બિનાબાના દિવસમાં ખરડ પિગળી જઈ રસ્તા છુટા અને સ્વચ્છ અને છે; નદીઓ વહેવા માંડે છે. ચારે તરફથી કામની ધાંધલ શરૂ થાય છે. શોધ્યું મળુર મળવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. વર્તમાન પત્રો “નેઇએ છે” વગેરે બહીરાતોથી ભરેલાં હોય છે. નોકરી અપાવનાર કારખાનામાં એક સરખો ટેલીફોન ચાલુજ હોય છે. કહેવાતો બાવાર્થ એટલોજ કે, ગ્રીષ્મ ઋતુમાં અમેરિકામાં

જાણે વરસાદ પેસાનોજ વરસે છે. જે કામ મહેનત મજૂરી કરે છે તે એટલો તો પેસો પેદા કરે છે કે, આખું વરસ તેને ઘેરમેઠા ખાવાની અડચણ નથી. વિદ્યાર્થીઓ ગ્રીષ્મ ઋતુ શરૂ થતાંજ પોતપોતા માટે નોકરી ની શોધ એક બે મહીના અગાઉજ કરે છે. જૂન, જુલાઈ, ઓગસ્ટ અને સપ્ટેમ્બર એ ચાર મહીનામાં વિદ્યાર્થી એટલા બધા પેસા પેદા કરે છે કે, તેમને આખા વરસનો ખર્ચ સારી રીતે છુટે છે.

પરંતુ કિત્ત સર્વ ખાખતો માટે તેમનો પહેલેથીજ અભ્યાસ હોવો જોઈએ. મને મારી તે વખતની સ્થિતિ સારી રીતે યાદ આવે છે. અમેરિકામાં પહેલે વરસે મને ખેતરમાં કામ કરવું પડ્યું હતું, તે વખતે માફ કામ એક સાધારણ મજૂર કરતાં પણ ઓછું થતું હતું. સોળ વરસના છોકરા પણ મારાથી વધુ કામ કરતા. એક વખતે એક ખેતરના માલીકે મને નવું કામ સોંપ્યું. ઘઉંથી ભરેલી એક ગાડી રસ્તા ઉપર ઉભી હતી; ત્યાંથી તે ઘઉં એક ખોલીમાં ભરવાના હતા. આ કામ પાવડાથી કરવાનું હતું. ગાડા ઉપર ઉભા રહી પાવડાથી તે ઘઉં, ખોલીમાં જે એક ચોરસ આડું રાખવામાં આવ્યું હતું તેમાંથી અંદર ભરવાના હતા. મેં આવું કામ કદિ પણ કર્યું નહતું. પાવડાથી જ્યારે મેં ઘઉં ખોલીમાં નાંખ્યા, ત્યારે અર્ધા ઘઉં ખોલીમાં ગયા, અને અર્ધા રસ્તા પર પડ્યા. આ જોઈ ખેતરનો માલિક હસ્યો. અને પાવડો કેવી રીતે ચલાવવો તે મને બતાવ્યું. મેં ફરીથી પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ આ વખતે બધાજ ઘઉં રસ્તા પર પડ્યા. મારા સાથીદારો-બીજા મજૂર વર્ગના છોકરા-આ જોઈ ખુબ ખડખડ હસ્યા, કારણ ઉમ્મરે તાના હોવા છતાં, તેઓ આ કામ થગ્ગી સારી રીતે કરતા હતા. આ મારી દશા જોઈ

મને ઘણી લાજ લાગી. નાનપણથી કામ કરવાનો અભ્યાસ મને ન હોવાને લીધેજ અમારી દુર્દશા થવા પામી. જે કે હું, તેમનાથી વધારે તાકાદવાન અને હૃદયપુષ્ટ હતો, તો પણ તેઓના જેટલું કામ હું કરી શકતો નહતો. અમેરિકન છોકરાઓને નાનપણથીજ કામ કરવાની સારી ટેવ હોય છે. ગમે તેવું ભારે કામ હોય તો પણ તેઓ ગભરાતા નથી. અમારા દેશમાં મજૂર વર્ગ ગુદા છે. ડિ'ગ્રી વર્ણના છોકરા કામ કરવું, એ હલકાપણું માને છે. અમીર દિમરાવના છોકરાઓની તો વાતજ નવા થો! તેમને કપડાં પહેરાવવા પણ નોકરે જોઈએ. હાજતે જવું હોય તો એક માણસ લોગા લઈ સાથે જાય છે. સ્વહાથથી કામ કરવું એ તેઓ હલકા, નીચ, વ કમી દરજ્જાનું છે એવીજ તેમની સમજીત થયેલી હોય છે—કરવામાં આવે છે. કામ કરનાર લોકોનો દરજ્જો હલકો! તેઓ માણસજ નથી એમ તેઓ જાતવામાં મોટાઈ માને છે.

ઉપરોક્ત સંસ્કારોથી ઉછરેલા અમારા બિંદી નહોતા! તમે અમેરિકામાં જઈ શું કરશો? જે તમારી અમેરિકા જવાની ઈચ્છા હોય તો પ્રથમતઃ મજૂરી કરવાનો અભ્યાસ કરો, નહીં તો, “ધોખીનો કુતરો નહીં ઘાટનો અને ઘરનો” એવી સ્થિતિ તમારી પણ થવા વિના રહેશે નહીં.

“અમે અમેરિકામાં જઈ હરકોઈ પ્રકારનું કામ સહન કરવા તૈયાર છીએ” એમ ઘણા દેશાધિવા મને લખી જતાવે છે, તે વાંચી મને હસવું આવે છે. અમેરિકામાં કાપાટ કાટ કેવી રીતનાં કરવાં પડે છે તેની અમારા યાંધવોને કલ્પના પણ નથી. તેઓ એમ સમજે છે કે, ત્યાં એક વેળા ‘ખાવાનું’ મળ્યું એટલે યસ! તેટલાપરજ અમે અમારો

નિર્વાહ કરીશું. હિંદી લોકો ભૂખા રહેવામાં (ભૂખની વ્યાકુલતા સહન કરવામાં) ઘણા હોંશીઆર છે, એ વાત જગપ્રસિદ્ધ છે. તેઓ એક મુઠ્ઠીભર ચણા ખાઈ રહી શકે છે. પરંતુ આ તેમની હુંશીઆરીને અમેરિકામાં ખીચી સંજા આપવામાં આવે છે. ત્યાં જે માણસો પેટ ભરવામાં હુંશીઆર હોય છે તેમનેજ માન આપવામાં આવે છે. જે કોઈ કામ કરે છે તેજ પેટ ભરે છે, અને જેને નાનપણથી કામ કરવાનો અભ્યાસ હોય છે તેજ કામ કરે છે. અમેરિકામાં મોટમોટા ધનવાનો પણ પોતાના છોકરાઓને ફેક્ટરીમાં કામ કરવા મોકલે છે. તેઓ ત્યાં કારખાનામાં, ગીરણીઓ કે મીસોમાં સાધારણ મજૂરની પેઠે કામ કરે છે. મનુષ્યએ મજૂર થવું એ કાંઈ ધ્યેયન કહેવાય, એ વાત ખરી, પરંતુ મજૂરીનો તેને અભ્યાસ હોવો જોઈએ. કારણ આ અભ્યાસથી માણસ દેખાવડો, મજામુત, ચાલાક અને હુંશીઆર બને છે. હિંદુસ્થાનના સુશિક્ષિત લોકો સ્વહાથે કામ કરવામાં પાપ સમજે છે. બસે તેઓ દરમહીને દશ રૂપીઆની નોકરી માટે લોકોની ખુશામત કરતા કરતા ફરશે, પરંતુ સ્વતંત્ર પણાર્થી મહેનત મજૂરી કરી પેટ ભરવાનું કામ તેમનાથી થવાનું નથી.

અમેરિકામાં વિદ્યાર્થીઓને ખેતરોમાં હરકોઈ પ્રકારનું કામ કરવું પડે છે. ત્યાં ઘોડાઓથી ખેતીનું કામ કરવામાં આવે છે. અળદો માંસ માટેજ પાળવામાં આવે છે. હજી ખેડવાં, કાપણી કાપવી તથા ઘોડાઓની યરદાસ કરવી, વગેરે કામો વિદ્યાર્થીઓનેજ કરવું પડે છે. કેટલાક ખેડુતોને ત્યાં જોકે ખારેમાસ મજૂરો કામ કરતા હોય તો પણ, શ્રીષ્ઠ ઋતુમાં તેમને અધિક મજૂરીની જરૂર પડે છે. યંત્રો વગેરે ચલાવવામાં જે વિદ્યાર્થીઓ હુંશીઆર હોય છે તેમને વધારે

મળુરી મલે છે. ત્યાં લણુવાનું તથા ધાસ કાપવાનું કામ યંત્રથી કરવામાં આવે છે. થણાં ખરાં કામો યંત્રથીજ થાય છે. ત્યાંના જમીનદારો નસીબપર આધાર રાખી સ્વસ્થ કદાપિ ખેસતા નથી. પોતપોતાના પાકને વૃદ્ધિ આપવા માટે તેઓ નાના તરેહના રસાયનિક પદાર્થોને ઉપયોગમાં આણે છે. પાકને જ્યારે છીડ લાગે છે ત્યારે તેઓ સર્વ છોટવા તથા પાકને 'પેટિસગ્રીન' નામક પદાર્થના પાણીથી સીંચે છે. આથી બધી છીટ મરણ પામે છે. ઠંડીના દિવસમાં જ્યારે હીમની ધારતી હોય છે ત્યારે ખેડુતો ખેતરોમાં દેવતા સળગાવી પુષ્કળ ધુમાડો કરે છે. આ ધુમાડો ઉપર જઈ ઠંડીને લીધે ગોઠાઈ જઈ ઉપર તંબુ માફક આચ્છાદન બને છે, અને પાકનું રક્ષણ થાય છે. મક્કાઈના સાંદાને વધારે કણસલાં લગાડવાનો પ્રયત્ન અમેરિકન લોકો કરી રહ્યા છે, જ્યાં દશ ખેસે છે ત્યાં તેઓ પંદર ખેસાડે છે. પાકની પેદાશ વધારે થવી એ હેતુથી તેઓ શાસ્ત્રીયપ્રયોગો અજમાવી પોતાનો ફાયદો કરી લે છે. આંપણા દેશના લોકોની માફક તેઓ સર્વ દોષ ઈશ્વરપરનાંખી પોતે છુટા બનતા નથી. ઈશ્વર ન્યાયી છે. હિંદી લોકો પ્રત્યે તેને કંઈ દોષભાવ નથી. જે કામ અમેરિકાના લોકો કરે છે, તેજ કામ અમે પણ કરી શકીએ છીએ. ૧૨૬ માત્ર એટલોજ કે અમેરિકન લોકો ઉઘોળી, સાહસીક અને પુરુષાર્થી છે. ભારે પ્રસંગો આવવાથી તેઓ ગભરાઈ જતા નથી, એટલુંજ નહીં, પરંતુ તેમાંથી પાર ઉતરવાને અને પ્રસંગોની સામે થવાને પોતાને બાગ્યશાળી સમજે છે. ગમે તેવું ભારે કઠીણ કામ કે પ્રસંગ હોય તો પણ તેમાંથી સિદ્ધિ મેળવવાનો માર્ગ તેમની પાસે હોય છે જ. આવી રીતના ઉપાયો જાણવાની પરમેશ્વરે આપણને પણ શુદ્ધિ

આપેલી છે. પરંતુ જેઓ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા નથી તેઓ હંમેશાં ધક્કાજ ખાતા રહે છે.

વળી એક બીજી વાત એ છે કે આપણા લોકો જુના રિતરિવાજો અને રીઠીના દાસ છે આગળ વધવું પસંદ કરતા નથી. ચાર હજાર વર્ષથી જે હજી ચાલતું આવ્યું છે, તેજ આજે પણ ચાલે છે ! કોઈપણ નવી શોધ કરવાની શક્તિ આપણા લોકોમાં નથી એનું કારણ એ કે આપણા લોકોનો જુની પુરાણ વસ્તુઓ પર પ્રેમ વધારે હોય છે. અમેરિકાના લોકો હંમેશાં નવીન શોધો કરવા ગુંથાએલા હોય છે. આથી ત્યાં હંમેશાં નવીનવી શોધો થયાજ કરે છે.

ખેતરો સિવાય ગીરણીઓમાં, કારખાનામાં, અને જાગોમાં વિદ્યાર્થીઓ કામ કરે છે. લાકડાં કાપવાની પણ ઘણી ગીરણીઓ અમેરિકામાં છે, ત્યાં દર સાલ કરોડો કુટ લાકડાં કપાય છે. ત્યાં કામ કરનાર વિદ્યાર્થીઓને ઓછામાં ઓછા છ રૂપિયા મળે છે. બિનાજાના દિવસમાં એટલે ત્રણ મહીનામાં વિદ્યાર્થીઓ ઉક્ત ગીરણીઓમાં કામ કરી પુષ્કળ પૈસા પેદા કરે છે. હું જ્યારે 'રેનિયર'ની લાકડા કાપવાની ગીરણીમાં કામ કરતો હતો ત્યારે મને દરરોજ પોણાસાત રૂપિયા મળતા હતા. સાડા ત્રણ મહીના કામ કરી મારા શિક્ષણ પુરતા પૈસા મેં પેદા કર્યા. મારા ખર્ચ દર માસે રૂ. ૨૫)નો હતો.

જાગાયતમાં કામ કરનાર વિદ્યાર્થીઓને તેમની મહેનત પ્રમાણે મજૂરી મળે છે. જાગોમાં વિદ્યાર્થીઓ ઘણું ખર્ચ ઉઘડ કામ કરે છે. અમેરિકાના પશ્ચિમ ભાગમાં ફળની પેદાશ સારી થાય છે. સફરચંદ, અંગૂર, નાશપાતી, જાદામ, અકોડ, સંત્રાં વગેરે ફળ ત્યાં ઘણું થાય

છે. બાગનો માલિક કામ કરનારા લોકોને નાની નાની પેટીઓ આપે છે. એક પેટી ભરાય કે અઢીથી થાંચ આના સુધીની મજૂરી મળે છે. વિદ્યાર્થીઓ એટલી પેટી ભરે એટલી મજૂરી એમને મળે છે. આ પ્રમાણે કામ કરી વિદ્યાર્થીઓ બજારમાં દરરોજ આઠ નવ રૂપીઆ પેદા કરે છે.

ઘણા હિંદી લોકો અમેરિકામાં ફળનું કામ કરે છે. કૉલિફોર્નિઆ, આરેગન, વૉશિંગ્ટન (પેસિફિક કિનારા) એ ત્રણ સંસ્થાઓમાં ફળની પેદાશ વધારે થાય છે. મજૂરોની તાણુ એટલી હોય છે કે બાગનો માલિક આજીજી કરી મજૂરો લઈ જાય છે. ફળોની મોસમમાં ચારે બાજુ મજૂરોની વધુ તાણુ હોય છે, કારણ મહેનત મજૂરી એજ મોસમમાં હોય છે. બનાબામાં અલાસ્કાની સોનાની ખાણ શરૂ થાય છે. ત્યાં દરરોજ પચ્ચીશ ત્રીશ રૂપીઆ મજૂરી મળે છે. પરંતુ કામ ઘણું વિકટ હોય છે, અને ખર્ચ પણ વધારે આવે છે. ઘણા મજૂરી કરનારાઓ ત્યાં જાય છે. વળી એ ઋતુમાં કોલંબિઆ સમુદ્ર ઉપર માછલાં ધરનારાં કારખાનાં શરૂ થાય છે. ત્યાં પણ કામ કરી વિદ્યાર્થીઓ દરરોજ આઠ નવ રૂપીઆ પેદા કરે છે.

આ કેંકાણે બે ચાર બાગનો બાગાઈત વિષે કહીશ તો અચોક્ક્ય ગણાશે નહીં. આપણાં લોકોને વનસ્પતિવિદ્યાનું જ્ઞાન નથી. અમેરિકાની સર્વ સંસ્થાઓમાં સરકાર તરફથી ‘ એક્સપેરીમેન્ટ સ્ટેશનો ’ (Experiment Stations) “ પ્રયોગ કરી જોવાનાં મથકો ” સ્થાપન કરવામાં આવેલાં છે. અને ત્યાં કૃષિશાસ્ત્રવેત્તાઓ ખેતી અને ફળ વિષેની શોધો અને પ્રયોગો કરે છે. જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ

ખેતરને કે આગને, કોઈ પણ પ્રકારનું નુકસાન થાય છે, ત્યારે ત્યારે જંતુશાસ્ત્ર વિશારદ વિદ્વાનો ત્યાં જાય છે અને નુકસાનનું કારણ શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરે છે. દરેક વર્ષે ગ્રીષ્મઋતુમાં ખેડુતોનાં હીત માટે વિદ્વાન અધ્યાપકો સરકાર તરફથી સારાં સારાં બાષણો આપે છે, અને તેઓને ખેતી તથા કૃષિકર્મોની મહત્વ અને મર્મ સમજાવી આપે છે. આવાં બાષણો દોઢ એ મહીના સુધી ચાલે છે, અને ખેડુતોને આથી ઘણો ફાયદો થાય છે. વૃક્ષના ગુણદોષ તેમની ટેવ, સ્વભાવ, સંવધી, શત્રુ મિત્ર વગેરે વગેરેનું જ્ઞાન થાય છે. અમારા દેશના ખેડુતોની માફક ત્યાંના ખેડુતો મૂર્ખ નથી, પરંતુ પોતાના ધંધામાં પૂર્ણ વાકેફ હોય છે. અંગીકૃત કાર્ય માટે અને તેમની સીધી માટે તેઓ પોતાની યુદ્ધિનો સારો ઉપયોગ કરે છે.

કેલિફોર્નિઆના એક મોટા આગમાં સપ્તરચંદનાં ઝાડોને એક વખત કીડ લાગી હતી. ફળોનું ઘણું નુકસાન થયું. આદતવ ડોલર કિંમતનાં ફળો નાશ પામ્યાં. આગના માલિકે એ બદલ સરકારને વર્હી આપી. સરકારે ત્યાં જંતુશાસ્ત્રવેત્તાઓ મોકલ્યા. તેઓએ આવી કૃષ્ણઝાડો ઉપરનાં જંતુઓની પરીક્ષા કરી. તે જંતુઓનો સ્વભાવ વગેરે બધું સમજી લીધું. વળી તે કીડાઓ શું શું ખાય છે એ પણ જ્ઞેયું. થોડા મહીના તપાસ કર્યા બાદ તેઓએ એ કીડાના નાશ માટે એક પ્રકારનો રસ બનાવ્યો. બીજે વરસે તે ઝાડોને ઘણાં ફળો આવ્યાં, અને આગના માલિકને પહેલાં કરતાં ચાર ઘણો નફો થયો.

હિંદુસ્થાનમાં પણ પુષ્કળ પ્રકારનાં જંતો થાય છે. વિશેષે ફેરીઓ વધારે પાકે છે. આમ્રફળોનો વેપાર કેમ કરવો એ આપણા લોકોને સમજાતું નથી. ઉચ્ચતાથી એ જંતોનો બચાવ કેમ કરવો એ આપણા

લોકોને ખબર નથી. ઉચ્છ્વિતાથી ફળો જલદી કાઢી જાય છે. કોહતા ફળો કેમ અટકાવવાં એ આપણા લોકો ચિલકુલ જાણતા નથી. સાનક્રાન્સિકો શહેરથી ન્યુયોર્ક શહેર સાડા ત્રણ હજાર મૈલ દૂર છે. પરંતુ સાન૦ શહેરથી લાખો રૂપીઆના ફળો ન્યુયોર્ક મોકલવામાં આવે છે. આનું કારણ શું ?

અમેરિકાનાં દક્ષિણ સંસ્થાનોમાં ઊનાળો ઘણું પ્રખર હોય છે. ત્યાં પારો ૧૧૦ ડિગ્રી ઉપર આવે છે. આવી સ્થિતિમાં યોગ્ય ઉપાય કરવા સીવાય ફળફળાદી એટલે દૂર મોકલી શકાય એમ નથી. અમેરિકન લોકોએ પોતાનો વેપાર વધારવા માટે 'રેફરીજેટર' નામની ગાડી બનાવી છે. આ ગાડીથી ફળફળાદી દેશદેશોમાં મોકલવામાં આવે છે. એ ગાડીમાં યરફતું એક ખાનું હોય છે, અને બાકીના ભાગમાં ફળોની પેટી ગોડવેલી હોય છે. હવા આવવાને છિદ્રો પણ રાખેલાં હોય છે. યરફ બાજુ ઉચ્છ્વિતાથી ફળનું રક્ષણ કરે છે, અને કોહવા દેતો નથી. આજ માત્ર એક ઉપાયથી અમેરિકન લોકોએ પોતાનો વેપાર કરોડો રૂપીઆ જેટલો વધાર્યો છે.

આજે અમેરિકાનાં ફળફળાદિ પૃથ્વીનાં દરેક બજારોમાં વેચાય છે.

આ સિવાય અમેરિકન લોકો નવાં નવાં ફળો તૈયાર કરવાની શોધો કરે છે. કેટલાંક ફળોનાં કાંટાઓ નાશ કરવા, તેમની મોટી ગોટલી નાની કરવી, તેમાંની ખટાશ દૂર કરી મિઠાસ લાવવી વગેરે વગેરે બાબતોનું ચિંતન તેઓ કર્યાજ ન્નય છે. એક વખત એક બાગમાં નવીનજ પ્રકારના ફીડાઓ નજરે પડ્યા. તેમનો નાશ કરવાને ઘણા ઉપાયો યોજ્યા પરંતુ યશ પ્રાપ્ત થયો નહીં. આ ફીડાઓથી લાખો રૂપીઆનું નુકસાન થયું. આખર થાકીને અમેરિકા સરકારે

એ કાડાઓનો નાશ થવોજ જોઈએ એવા હેતુથી, પોતાના વિદ્વાન લોકોને પરદેશ મોકલ્યા. મહદ પ્રયત્નથી એ કાડાઓનો ધોર શત્રુ (કાડો) જાપાનમાં મલી આવ્યો. એ કાડાની સંતતી અમેરિકામાં લાવી પેલા કાડાઓ પાસે રાખવામાં આવી. ધીરે ધીરે તે કાડાઓનો નાશ થઈ ગયો. અમેરિકન લોકો આવી રીતથી વિચારના પાકા. નિશ્ચયના પુરા, અને હિંમતનાં પુતળાં છે. તેઓનો દૃઢ નિશ્ચય અને ચાતુર્ય જગ પ્રસિધ્ધ છે. તેઓએ બીન બીયાંના રજો તૈયાર કર્યાં છે. તે રજો 'નેવલ' નામથી ઓળખાય છે. ખાવામાં ઘણું મીઠું હોય છે. આરીજોન સંસ્થાનની ભુમિમાં કોઈપણ પ્રકારનાં રજો થતાં ન હતાં. પરંતુ સરકારે લાખે રૂપિયા ખર્ચ કરી 'રિઝર્વેડ રિજર્ડાયર' નામનો અધારો બાંધી તે દ્વારાએ ભુમિને પાણી પાઈ ફળદ્રુપ બનાવી. હવે ત્યાં મોટી જાતનાં સંત્રા થાય છે. હિંદુસ્થાનમાં પાણીની કમતરતા નથી. મોટામોટા પહાડો અને નદીઓ છે, છતાં અહીંના લોકો પાણી માટે કષ્ટ ભોગવે છે. જે દેશના લોકોને કળાકોશલ્યની સારી માહિતી હોય, અને સુષ્ટીમાં ના પદાર્થોનો ઉપયોગ કેમ કરવો એ સમજાતું હોય, તો તેઓએ બિલકુલ ત્રાસ કે દુઃખ વેડવું પડતું નથી.

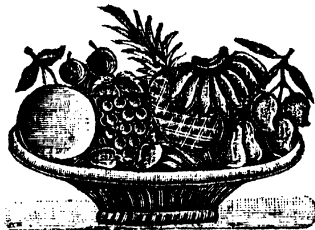
પરંતુ અહીંના લોકોને કાંઈ કરવું જમતું નથી. બીજા ઉપર ભરોસો રાખી એસી રહેવું તેમને વધારે પસંદ છે. **શકત મિશ્નાંદેહિ !** આ ટેવ વધુ હોવાથી અહીંના લોકોથી કાંઈ થવાનું નથી.

ફળદ્રુપાદિનાં કામો સિવાય વિદ્યાર્થીઓ બીજું શું શું કામ કરે છે એ શું કહેવું જોઈએ. જે વિદ્યાર્થીઓ કોઈ પણ દુનિયા જાણતા હોય તેઓને પૈસા પેદા કરવાનું કામ રહેતું થઈ

પડે છે. વિદ્યાર્થીઓ કોઈ પણ હુન્નર શિખે છેજ. ઉદાહરણાર્થે—
 દરજીનું કામ, થડયાળીનું કામ, સુથારનું કામ, મિસ્ત્રીનું કામ, અને
 હિસાબ કિતાબનું કામ વગેરે વગેરે. આવા હુન્નર જાણનારા વિદ્યાર્થીઓ
 એ ચાર કલાક કામ કરી પોતાના ખર્ચ પુરતા પૈસા મેળવે છે.
 આપણા દેશમાં એ ઇસમનો મેળાપ થયો કે પહેલો પ્રશ્ન એ પૂછવામાં
 આવે છે કે,—તમારો વર્ણુ કયો ? જે જરૂર પડે તો, અમેરિકામાં
 એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે કે તમારી પેદાશ—ધંધો શું છે ?
 ત્યાં સર્વ લોકો કોઈને કોઈ પ્રકારનો હસ્તકળાગ્રીશસ્ત્રનો ધંધો શિખી
 સ્વતંત્રપણે, ધંધો કરી પોતાનો ઉદર નિર્વાહ ચલાવી, સ્વતંત્ર બની
 સુસંસ્કૃત થવા માટે સાહિત્યનો અભ્યાસ કરે છે.

આપણા અહીંના લોકોને જે શિક્ષણ મળે છે તે નોકરીનું
 કરવા માટે નહીં. લખવું વાંચવું દરેક માણસે જાણવું જોઈએ.
 પરંતુ લખતાં વાંચતાં આવડવું એ શિક્ષણ ન હોય.

શિક્ષણનો અભિપ્રાય—મર્મ અમો જાણતા ન હોવાથી અમારી
 અધોગત થાય છે.

પ્રકરણ ૬ કું.

વિદ્યાર્થીઓની સ્થેલ.

અમેરિકાના વિદ્યાર્થીઓની થોડી વધુ આશ્ચર્યકારક વાતો વાંચકોને કહું છું. બિનાબિના દિવસમાં દર વરસે શેંકડો વિદ્યાર્થી અમેરિકાથી યુરોપ જાય છે. તેઓની પાસે પૈસા ઘણાજ થોડા હોય છે. હાઈસ્કૂલ કે કોલેજની પરીક્ષા ઉત્તીર્ણ થયા બાદ વિદ્યાર્થીઓ યુરોપમાં સ્થેલ કરવા નીકળી પડે છે. ન્યૂયૉર્કથી મેનચેસ્ટર જતારી આગખોટ પર તેઓને નોકરી મળી શકે છે. વળી સાયકલ પણ તે લોકો સાથે લે છે. ઇંગ્લાંડના રસ્તાઓ ઘણા સારા હોય છે. સાયકલ ત્યાં ઘણી સારી રીતે ચાલી શકે છે. પ્રવાસ કરવાથી તેમને ઘણો આનંદ થાય છે. ઇંગ્લાંડ અને સ્કોટલાંડમાં ભ્રમણ કરી તેઓ યુરોપના બીજા દેશોમાં જાય છે; ત્યાં તેઓ સાયકલ દ્વારા યુરોપ ખંડનો પ્રવાસ પુરો કરે છે. અમેરિકાના પ્રમાણથી યુરોપના ખર્ચનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું હોય છે, અને થોડા ખર્ચથી સ્થેલ કરનાર વિદ્યાર્થીઓનું કામ થાય છે. ત્રણ ચાર મહિના પ્રવાસ કરી તેઓ પાછા સ્વદેશ ફરે છે, અને વિદ્યાલયોમાં હાજર થઈ પૂનઃ વિદ્યાભ્યાસ કરે છે.

વિચાર કરો કે, એ વિદ્યાર્થીઓ આટલો અનુભવ મેળવી કોલેજમાં હાજર થાય છે, પરંતુ અમારા દેશના વિદ્યાર્થીઓને તેમનાજ દેશની સ્થિતિની ખબર હોતી નથી. આવા વિદ્યાર્થીઓ ફક્ત

ચોપડી કૃમિ (ચોપડી ચાકર) અનેલા હોય છે. આજ નગતનો તેમને કશો અનુભવ હોતો નથી. પુષ્કળ અમેરિકન વિદ્યાર્થીઓ હાઈસ્કૂલની પરીક્ષા પસાર થયા બાદ, પૃથ્વી પ્રદક્ષણ કરવા બહાર પડે છે, અને એક વરસ આવી રીતનો અનુભવ મેળવી કોલેજમાં દાખલ થાય છે. કેમ વાંચક ! અને વિદ્યાર્થીઓમાં કેટલો અધો શરક !! ન્યૂયોર્કથી મેંચેસ્ટર કે લિવરપુર જનારી આગખોટ પર વિદ્યાર્થીઓને શું કામ સોંપવામાં આવે છે એ જણાવવું અહીં અપ્રાસંગિક ગણાશે નહીં. જ્યારે હું અમેરિકાથી ઈંગ્લાંડ આવ્યો ત્યારે મારે પણ આવું કામ કરવું પડ્યું હતું. મને બળદોને ચારો નાંખવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું. અમેરિકાથી દર મહીને ઘણા બળદો ઈંગ્લાંડ મોકલવામાં આવે છે. તે બળદોની સંભાળ રાખવા માટે મળુરોની જરૂર હોય છે. મોટે મળરને એટલે સાડા ત્રણ વાગે ઉઠી અમો બળદોને પાણી પીવા આપતા; ત્યાર પછી ઘાસ નાંખવામાં આવતું. દશ વાગ્યાના સુમારે બધા ખલાસીઓ ઘાસની ગાંસડીઓ નીચેથી ઉપર લાવે છે. ત્યાર બાદ બળદોને મક્કા નાંખવામાં આવતી. બપોરે ત્રણે ફરીથી હું ઘાસ વગેરે કાઢી નાંખી બળદોને કડમ નાંખતો. આ પ્રમાણે મારે દરરોજ સાત આઠ કલાક કામ કરવું પડતું. આનો મોંઘલો અમને આગખોટનું બાહું માથ કરવામાં આવતું અને ખાનું (જમણું) પણ મલતું. અમેરિકન વિદ્યાર્થીઓ આવી રીતે મહેનત મળુરી કરી આટલાંટિક મહાસાગર પાર કિતરી જાય છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

સ્વાવલંબી વિદ્યાર્થીઓ.

અમેરિકન લોકો આપણા દેશના લોકોની પેઠે મજૂર લોકોને હલકા માનતા નથી. માલીક અને મજૂર સરખાજ દરજ્જાના સમજવામાં આવે છે. હું જે ખેતરમાં કામ કરતો હતો ત્યાં અને ગદા ગુરૂશી ટ્રેપલ પર બેસી એકજ કેકાણે ખાતું ખાતા હતા. અમારામાં ભેદભાવ ન હતો. ઉક્ત કારણથી અમેરિકામાં દરેક જણને કામ કરવાની હિંમત આવે છે. પોતે પોતાના પાયાપર ઊભા રહી, સ્વાવલંબી બની, જે લોકો વિદ્યા શિખે છે તેમને ત્યાં વધુ માન આપવામાં આવે છે. સ્વાવલંબી વિદ્યાર્થીઓ વળા સારા હોય છે એવી ત્યાંના અધ્યાપકો ની સમજૂત હોય છે, અને તેઓ તેમને સ્વશક્તિ પ્રમાણે મદદ અને ઉત્તેજન આપે છે. વળાએક કરોડા પતિના છોકરાઓ પોતાના માયાપ પાસેથી એક પૈસો પણ ન લેતાં વિદ્યાભ્યાસ પોતેજ પૈસા મેળવી કરે છે. આવા વિદ્યાર્થીઓ સર્વત્ર પૂજ્ય છે. ગીરણીવાળાઓ અને ખાણવાળાઓ સ્વાવલંબી વિદ્યાર્થીઓને સૌથી પહેલાં નોકરી આપે છે. વિશ્વવિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ પણ એક મેકને મદદ કરે છે. જેથી તેઓ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ પર ઘણું હેતુ રાખે છે.

હિંદી વિદ્યાર્થીઓ અમેરિકામાં ઘણા થોડા છે. અને જેઓ ત્યાં છે, તેઓને મહેનત મજૂરી કરતાં આવડતી ન હોવાથી ઘણું કष्ट સહન કરવું પડે છે. આ કારણને લીધે અમારા જે વિદ્યાર્થીઓ, જેઓ હિંદુસ્થાનથી તરતનાજ આવેલા હતા, તેઓ ન્યુયોર્કમાં ભૂખથી મરણ પામ્યા. શિયાળાના દિવસ હતા. તેઓ કંઈ કામ કરી શકતા ન હતા. જ્યારે તેમની પાસેના પૈસા પુરા થયા ત્યારે તેમણે નોકરીની શોધ ન કરતાં, બોલીમાં પુરાઈ પોતે આત્મહત્યા કરી લીધી. હિંદુસ્થાનમાં ઘણા લોકો ભાખ માંગી પેટ ભરે છે. પરંતુ અમેરિકામાં ભાખ માંગવી એ કાયદા વિરૂદ્ધ એટલે ગુન્હો ગણાય છે. ત્યાં ભાખ માંગનારને કેદમાં જવું પડે છે, અને ઉલોગી પુરૂષને સર્વ કો ચાહે છે. હું જે વરસે આરિગાન વિશ્વવિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરતો હતો તે વરસે મજૂરી ઘણી કમી મળતી હતી. ટર્મ પૂરી થતાજ મેં નોકરીની શોધ કરી. કોલેજના પ્રેસિડન્ટની ચીફી લક મેં મહા મુશ્કેલીથી નોકરી મેળવી. યુજીન ગામથી થોડે દૂર 'વેન્ડલીંગ' નામનો એક કસ્બો છે. 'અથ કૈલે કંપનીની' ત્યાં એક મોટી ગીરણી છે. તે ગીરણીમાં હું કામ કરવા ગયા. પાણી છ રૂપીઆ મજૂરી મને રેજની મલતી હતી. હું હિંદી છું, એ તેઓ પહેલાં જાણી શક્યા નહીં. હું ફ્રેંચમેન છું એમ તેઓ સમજ્યા. એક દિવસે એક માણસ મારી પાસે આવ્યો અને પોતાના ચર્ચમાં (દિવળમાં) વ્યાખ્યાન આપવા મને ભલામણ કરી. મેં તેની વિનંતિ માન્ય કરી 'ભારત વર્ષની સાંપ્રત સ્થિતિ' એ વિષય પર વ્યાખ્યાન આપવાનું કયુલ કર્યું. ઠરાવેલા વખતે ત્યાં ઘણાં માણસો ભેગાં થયાં, અને તેઓની સામે મેં હિંદુસ્થાનની સાંપ્રત સ્થિતિનું વર્ણન કર્યું. મારું

ભાણુ સાંભળી મારાપર સર્વજ્ઞુ ખુશ થયા, અને મારી સાથે લાગણી ધરાવવા લાગ્યા. વ્યાખ્યાન આપી પાછા ફરતી વખતે, ઘેર આવી મેં જોયું તો મારી ખોલીનો દરવાજો ઉઘાડો માલમ પડ્યો. મને તેની વિશેષ કાળજી લાગી નહીં, કારણ ઉતાવળથી જૂલમાં દરવાજો ઉઘાડો રહી ગયો હશે એમ મને લાગ્યું. તે સિવાય ચોરી લઈ જવાય એવો સામાન મારી પાસે ન હતો. આથી હું નિરાંતે સુતો. મળસ્કે ઉઠી જ્યારે હું રસોડામાં ગયો, ત્યારે દેવતા સળગી નહીં અને ધુમાડો પણ બહાર જવા ન પામ્યો. હું ઘણો ગભરાયો અને મને કંઈ સુઝ પડી નહીં. ખાવાપીવાનો વિચાર છાંડી દઈ હું ભુખ્યોજ ગીરણીમાં કામ કરવા ગયો. બરાબર સાત વાગે મારે ગીરણીમાં જવાનું હતું. બાર વાગ્યા સુધી કામ કરી જ્યારે હું પાછો આવ્યો અને ચુલાને સારી રીતે તપાસી જોયો ત્યારે મને માલમ પડ્યું કે ધુમાડો જવાના નળમાં કોઈએ કપડાંનો ડુધો મારી મુક્યો છે. મેં તે કપડાં બહાર કાઢી નાંખી ચૂસો સળગાવી રાટલી કરી ખાધી. મારી આ મસ્કરી થયલી જોઈ મને ઘણી રીસ લાગી અને કામ કોનું હોવું જોઈએ તેની ખોળમાં હું પડ્યો. વ્યાખ્યાનના આગલા દિવસે એક માણસ મારી ખોલીમાં આવ્યો હતો, તેણેજ આ કામ ક્યું હોવું જોઈએ એમ મને લાગ્યું. એક વાગે હું પાછો કામપર ગયો. ત્યારે મેં તે માણસને સાધારણ ધીરેથી કહ્યું કે “આવું કામ કરવું આપને યોગ્ય ન લાગે?”

“કયું કામ?” તે મળુરે કહ્યું.

મેં કહ્યું “હવે શું કામ છુપાવો છો?” તમેજ મારી ખોલીમાં જઈ ધુમાડાના નળમાં ચિથરાં ભર્યાં હતાં. “મેં આ કામ ક્યું”

નથી ?” એમ તે મોટા આવેશથી બોલ્યો, “હીક, થાણું સાઈ” એમ કહી હું ચૂપ રહ્યો અને કામે વળગ્યો. તે મળુરે પોતાના સાથીદારને મોકલી મને મારવાની ધમકી અપાવી. પરંતુ આવી ધમકીથી ડરી જનાર માણસ હું ન હતો. મેં એવા એવા કેટલાક ઉદ્ધત મળુરોને મારો હાથ ખતાવ્યો હતો. મેં તેના સાથીદારને કહ્યું “તે ખાયલાને જઈ કહો કે, હું તેને એવો તો સજ્જડ માર મારીશ, કે તેને તે જન્મ સુધી યાદ રહેશે.” મારો જવાબ સાંભળીને મળુરોએ મારી વિરૂદ્ધ મસલત ચલાવી. મારી જન્મભૂમિ હિંદુસ્થાન છે, એ હવે અધાને ખખર હતી. “હિંદ એ એક અનાથ દેશ છે,” તેઓ એમ સમજતા હતા. આથી હું તેઓથી ડરી જઈ તેમને શરણુ થઈશ એમ તેઓને લાગ્યું. નાનપણથી મને કુસ્તીનો સારો અભ્યાસ હોવાને લીધે, મારાં કરતાં દોઢ કે દુપ્પટ જીવાનથી હારી જઈશ નહીં એવી મારી ખાતરી હતી. આ હિંદી કોઈ નાનો સુતો માણસ નથી એમ તેઓ પણ જાણતા હતા. ઉપરોક્ત મળુરે બીજા મળુરોને મારી વિરૂદ્ધ ચીઠઝ્યા અને મને સજ્જડ ચોંપ આપવાનો વિચાર કર્યો. તેઓ અધા એકજ ગામના માણસો હતા. પેસિફિક કિનારા ઉપર હિંદી લોકોની વિરૂદ્ધ ત્યાંનું વાતાવરણ કુખ્ય થયું હતું. તે વાતાવરણના તણખા આ માણસો સુધી પહોંચ્યા હતા. હું હિંદી છું એ જ્યાં સુધી તેઓ જાણવા ન પામ્યા ત્યાં સુધી, મારી સાથે સખ્યતાથી વત્યા, અને મને હલકો માન્યો નહીં. પરંતુ જ્યારે મારા દેશનું નામ તેમના જાણવામાં આવ્યું, ત્યારે તેઓની મારી સાથેની વર્તણૂક બદલાઈ ગઈ, અને મને હાંકી કાઢવાનો તેઓનો નિશ્ચય થયો.

એક દિવસ આર વાગે સીટી વાગી, અને મળુર લોકો જમવા

આવ્યા. ત્યારે હું પણ મારા હામિલ્ટન નામક મિત્રને લઈ મારી ખોલી પર આવ્યો. હામિલ્ટન સત્તર વર્ષનો ઉગતો યુવાન હતો. શરીરે મજબુત હતો. મારા ઉપર તેની ઘણી શ્રદ્ધા હતી. કદાચ હાથ ચલાવવો પડે તો, મારી પાસેનો ચસ્મો તેને આપવો. એવા હેતુથી હું તેને સાથે લવ્યો હતો. કારણ મારામારી કરતી વખતે મને પ્રકટ ચસ્માનીજ ધાસ્તી રહેતી. તે દિવસે તે મળુરોએ મારી સાથે કંઈ તકરાર કરી નહીં. પોત પોતાનું જમાણુ જમી તેઓ ગુપ્તગુપ ચાલતા થયા. સંધ્યાકાળની વખત થતાંજ પાછી ગીરગુમીમાં સીટી વાગી, અને હું મારી ટપાલ લેવા પોસ્ટ ઓફિસમાં ગયો. ત્યારે તે સંખી માણસોમાંના એકે કહ્યું “આજે તૈયારીમાં રહેવું, અમે તહારે સમાચાર લેવા આવનાર છીએ.”

“ઘણુંજ સાઈ”, “જરૂર આવજો.” મેં કહ્યું.

પોસ્ટ ઓફિસમાંથી પાછા આવતી વખતે હું મારા એક ઘરડા મિત્રના ઘર તરફ વળ્યો. તે માણસ ઘર અગાડી ન હતો. મિસ્ટર જેકબ આવે કે તરત તેને મારે ત્યાં મોકલશે, એમ હું તેમની મિસીસને કહી આવ્યો. ખોલી પર આવી મેં રેટલી કરવાની તૈયારી કીધી એટલામાં જેકબ આવ્યા. મેં તેનું સુસ્વાગત કરી રેટલી ખાવા માંડી. અને ખાતાં ખાતાં તેની સાથે વાતચીત કરવા લાગ્યો. મિ. જેકબ આવ્યા પછી થોડીજ વારમાં મારી વિશ્વ ટોળી આવી પહોંચી. મિ. જેકબને જ્ઞેતાંજ તેઓ બહાર બેસા રહ્યા. એક મળુરે આવી કહ્યું કે ‘તમને તે લોકો બહાર બોલાવે છે.’ “તેઓને કહો કે તમેજ અંદર આવો.” મેં ધીરજથી ધીરેથી કહેવા કહ્યું. તે બધા ધૂર્ત માણસો અંદર આવી એકા આ ટોળીને આગેવાન એક જર્મન માણસ હતો. તેણે ઘણા પ્રેમથી મારી સાથે બાપણ શઈ કર્યું, અને

તકરારનું કારણ પુછ્યું. મેં તેને ટુંકમાં બધી હકીકત કહી. તેનું સમાધાન થયું. તેણે મારી અને તેઓ વચ્ચેની તકરાર મટાડી દીધી. મંડળી ઉઠી ચાલતી થઈ.

મિ. જેકબે મને કહ્યું “નમે શાંતતાથી નિરાંતે રહો.” સંયુક્ત પ્રાંતમાં કોઈ કોઈના પર અત્યાચાર કરી શકતો નથી, અને જો કોઈ કરે, તો તે શિક્ષાને પાત્ર થાય છે. આ દેશનો કાયદો અમેરિકન લોકની માફકજ પરદેશના લોકોનું પણ રક્ષણ કરે છે.

ત્યારબાદ મિ. જેકબ પણ તેને ઘેર ચાલ્યો ગયો. જ્યારે તે ટોળી પોતાના કામ પર પાછી ગઈ, ત્યારે બીજા લોકોએ તે ટોળીના માણસોને ખુબ ચીડવ્યા અને પગલ્યા, અને કહ્યું કે—“તમે ઘણા બાયલા અને ખડીકણ છો ! કારણ, જો તમારે એક માણસની વિરુદ્ધ લડવું હતું તો ત્યાં બધાનું શું કામ હતું ? એક માણસ સામે લડવાને એકજ માણસે જવું જોઈએ.” આથી ટોળી ઘણી શરમાઈ ગઈ અને માઈ વેર લેવાનું નક્કી કર્યું. રાત્રે જો વાગ્યાના સુમારે મારી બોલી પર કેટલાક જણે પથરા ફેંક્યા. એજ સમયે તે કંપનીનો માલિક યૂનિયનથી આવ્યો હતો. તેણે જ્યારે ટંટાની સર્વ હકીકત સાંભળી ત્યારે “આવા ધૂર્ત અને લપાટ લોકોને કાઢી મૂકો” એમ ત્યાંની ગીરણાંના જમાદારને સખત તાકીદ આપી. એક પછી એક બધા માણસોને હાંકી કાઢવામાં આવ્યા. ગામના લોકોએ મારા તરફથી એક સભા બોલાવી, તેમાં તે બધા માણસોનો નિષેધ કર્યો.

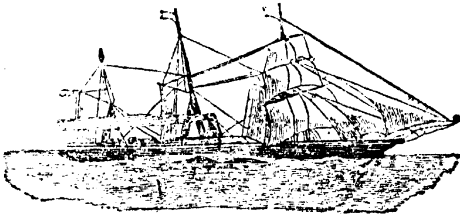
કહેવાની મતલબ એટલીજ કે સ્વાવલંબી વિદ્યાર્થીઓને અમેરિકન લોકો ઘણી મદદ કરે છે, તેની સાથે ઘણી સહાનુભૂતિ બતાવે છે, સમાજના લોકો તેઓને વધારે ચાહે છે, અને તેમને બની શકે તેટલું ઉત્તેજન આપે છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

ચિની અને જાપાની વિદ્યાર્થીઓ.

હિંદી વિદ્યાર્થીઓ સિવાય બીજા દેશોમાંથી પણ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ અમેરિકામાં જઈ, જુદાં જુદાં વિશ્વવિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરે છે. ઘણું કરી ચીની અને જાપાની વિદ્યાર્થીઓ દરેક વિદ્યાલયોમાં અભ્યાસ કરતા મલી આવે છે. આ બધા વિદ્યાર્થીઓ પોતે સ્વપાયા પરજ ઉભા રહી વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. ચીનની સરકાર અમેરિકામાં પોતાના વિદ્યાર્થીઓ મોકલે છે ખરી, પરંતુ તેઓની સંખ્યા થોડી હોય છે. જાપાની વિદ્યાર્થીઓની માત્ર સંખ્યા મોટી હોય છે. પેસિફિક કિનારા ઉપર જાપાની લોકોની વસ્તી ઘણી છે. જાપાની લોક એકમેકને ઘણી મદદ કરે છે. પોતાનો ઉદ્દેશ પાર પાડવાને જાપાની લોકો ગમે તેવું કામ કરવાને તૈયાર હોય છે. કામ કરવા માટે તેઓ તલ માત્ર પણ ગમરાતા નથી. વીશીઓમાં અને દુકાનોમાં ઘણા ખરા જાપાની છોકરા કામ કરે છે. તેઓ દેશકાલવર્તમાન સમજે છે અને એજ તેમનામાં મોટો ગુણ છે. તેઓ દેશકાલને અનુસરી વર્તે છે. માણસોએ રૂઢીને વળગી તેના દાસ બની ન રહેવું એજ સંસારમાં યશ મેળવવાની ચાવી છે. પોતાનો ઉદ્દેશ પાર પાડવાને, હરકોઈ પ્રકારનો સ્વાર્થ ત્યાગ કરવાને, દરેક માણસે તૈયાર રહેવું જોઈએ. પરંતુ એવું કોઈ પણ કામ ન કરવું કે જેથી આપણા આત્મા નિર્બલ બને. દેશકાલને અનુસરી

રહેવામાં અમારા વિદ્યાર્થીઓ ઘણા પાછળ છે. અમેરિકામાં જઈ તેઓને ઘણું કષ્ટ સહન કરવું પડે છે. એનું એજ કારણ છે. ચિની અને જાપાની વિદ્યાર્થીઓની પેઠે આપણા લોકોએ શ્રમની મહત્તા સમજી લઈ, મિથ્યાભિમાન છોડી દઈ, અહોરાત્ર જ્ઞાતિ અને દેશ સેવા કરવી એજ ઘણી મહત્ત્વની વાત છે. યુરોપખંડના ઘણા ખરા દેશોના વિદ્યાર્થીઓ અમેરિકામાં વિશ્વવિદ્યાલયોમાં અભ્યાસ કરે છે. યુરોપનો બધો વર્ણ-વર્ગ મળી અમેરિકા બનેલો છે. અને જો કે ત્યાં દરેક જાતના લોકો નજરે પડે છે તો પણ, વિદ્યા માટે જેમણે પોતાનાં ઘરખાર છોડ્યાં છે એવા, ઘણા વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાલયોમાં સાંપડશે. પોતપોતાના દેશકલ્યાણાર્થે તેઓ મહેનત મજુરી કરી વિદ્યાધ્યયન કરે છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

સ્વાવલંબનના ગુણો.

હવે સ્વાવલંબનના તત્વનું (સ્વ+અવલંબન=પોતે પોતાના પર સર્વ આધાર અને ભરોસો રાખી સ્વતંત્ર બનવું તે) માણસ ઉપર શું પરિણામ થાય છે, એ જોવું જોઈએ. શરૂઆતમાં એ વિષે થોડું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ હવે તેનો વિસ્તારથી વિચાર થવો જોગ્ય છે. અમેરિકાના સ્વાવલંબી વિદ્યાર્થીઓ શું શું કામો કરે છે, એ વાંચકોના ધ્યાનમાં આવ્યુંજ હશે. તેઓના સ્વાવલંબનના કયા કયા ભાગો છે, એ પણ વાંચકોએ જાણ્યુંજ હશે. હવે સ્વાવલંબનના તત્વના ગુણો સમજવા ભારે નથી.

પહેલો ગુણ—અમેરિકન લોકો ઉપર આ તત્વનો એટલો પ્રભાવ થયેલો છે કે, ગમે તેવું વિકટ કામ કરવાને તેઓ તત્ત્વ માત્ર પણ ડગમગતા નથી. દરેક બાળક અને બાળાને, પોત પોતાના હક્ક માટે પ્રયત્ન કરવાની શક્તિ હોય છે. તેમનો જો કોઈ અન્યાય કરે, તો નિર્ભયપણે પોતાનો બચાવ કરવા માટે, અને સ્વત્વ (આપણાપણું) રાખવા માટે તેઓ યત્ન કરે છે. બીજા તેમનાથી દૂર નાસે છે. શરીર સશક્ત અને નિરોગી રાખવા માટે તેઓ હંમેશાં વ્યાયામ કરે છે. શારિરિકબળ સિવાય માણસથી પોતાના હક્કોનું અને અધિકારનું રક્ષણ કરી શકાતું નથી, એ તેઓ સારી પેઠે સમજે છે.

મને પણ આ વાત અમેરિકા ગયા પછી સારીજ રીતે સમજવામાં આવી. આપણા અધિકારોનું રક્ષણ એટલે શું?? આપણા અહીંના લોકો એ જાણતા પણ નથી. જે માણસ અધાનો માર ખાય છે, અધાને પગે પડે છે, સર્વ સાથે નમ્રતાથી વર્તે છે, અને એવીજ કોઈ રીતથી મોતાનો અચાવ કરે છે, તેનેજ સારો અને બહો સમજવામાં આવે છે. પરંતુ જે માણસ ટંટો કરે છે, મારામારી કરે છે, તેને આપણા હિંદી લોકો મોટો દાંડ, તોડાની અને તુચ્છ માને છે. મને પણ મારા માઆપ તરફથી આજ વાત શિખવવામાં આવી હતી. પરંતુ અમેરિકા ગયા પછી મને જણાઈ આવ્યું કે, જે માણસ ગુપચુપ મુંગે મોઢે માર ખાય છે તેને ઘણો ખાચો અને ખડીકણ સમજવામાં આવે છે. આવા માણસનું છવવું વ્યર્થ છે. શરૂઆતમાંજ હું ટંટો તકરાર કરવા ખડીતો હતો, પરંતુ હુંક મુદતમાંજ હું જાણી શક્યો કે, સ્વસ્થ બેસવું એ ખાચા અને ખડીકણપણાનું લક્ષણ છે. ત્યાર પછી, જે કોઈ મને ત્રાસ આપશે તેને હું માર્યા સિવાય રહીશ નહીં, એવો મેં નિશ્ચયજ કર્યો. બે ચાર વખત પ્રસંગ પણ આવ્યો, અને મેં મનુરોને ખૂબ માર માર્યો. ત્યાર બાદ તેઓ મારું ઘણું માન રાખવા લાગ્યા. કારણ, પાશ્ચાત્ય દેશોમાં સ્વત્વ રક્ષણ કરનારાઓને ઘણું માન મળે છે, તેવા માણસોનેજ તેઓ માણસ સમજે છે.

અમેરિકાથી પાછા મેંચેસ્ટર જતી વખતે મારો અને એક હાથસીનો, રસ્તામાં વહાણ ઉપરજ, ટંટો થયો. એ હાથસી મનુરોનો જમાદાર હતો; અમે અધા તેની હાથ નીચે કામ કરતા હતા. એક દિવસે સવારમાં દશ વાગે અધા ખલાસીઓ ગાંસડીઓ બહાર કાઢતા હતા. તે હાથસી નીચે હતો, અને અમે અધા 'ડેક' ઉપર હતા. હું

એક બાબુએ ઉભો હતો, અને બાકીના બીજા બાબુપર ઉભા હતા. તે હાસીએ મને રોંઘાંજ ફરમાવ્યું—“ જા, ત્યાં જઈ ઉભો રહે.”

“ તું તારું કામ સંભાળ,” મેં જોરથી જવાબ આપ્યો. તે ઉપરથી કોપાયમાન થઈ તેણે પોતાની મુઠી ખતાવી કહ્યું “ શું તું આને ઓળખે છે કે ? ”

મેં પણ મારી હસ્તમુઠી ખતાવી કહ્યું.—“ હું પણ કંઈ કમી નથી. ”

કાળી ભોર આંખો કરી તેણે મને કહ્યું—“ દીક, ઉપર આવેથી જલદીજ નિકાલ કરીશું. ”

“ બહોત અચ્છા ”—એમ કહી હું મારે કામે વળાવ્યો. તે હાસી ઘણો જોરાવર અને મજાસુત હતો. પોતાનું કામ પૂરું કર્યા પછી તે ઉપર આવ્યો, અને મને જોઈ જોરથી બોલ્યો—“ શું તું મારી સાથે લઢી શકશે કે ? ”

મેં જવાબ આપ્યો—“ જો, હવે તું કંઈ વધારે બોલશે તો હું તને સજ્જડ માર મારીશ. હું તારાથી બહીરાનો નથી. ”

આથી તે જરા આગળ વધ્યો, કે તરતજ મારા અમેરિકન સાથીદારોએ તેને ફજેત કરી કહ્યું—“ ખમડદાર, એક પગલું પણ આગળ ભરશે તો. ” અમો સર્વ એકત્ર મલી તને સારોજ કોપરા પાક આપીશું. ” તેણે માથું નીચું ધાલી ચાલવા માંડ્યું અને તે દિવસથી મારી સાથે સખ્યતાથી વર્તવા લાગ્યો. જો હું આ પ્રસંગે ગભરાઈ ગયો હોત તો, મેં ખાત્રીથી માર બાધો હોત, અને અમેરિકન લોકોએ મને ઘણો હલકો માની કમીમાન આપ્યું હોત. આ માટે માણસોએ સ્વત્વ રક્ષણનું મહત્વ જાણવું જોઈએ. સ્વત્વ રક્ષણનું

પાલન કરતાં જો આપણને આપણાથી જામરહસ્ત માણસો સાથે સામાસામી કરવાનો પ્રસંગ આવે તોપણ, આપણે તલમાત્ર પણ ડગમગતું ન જોઈએ. સ્વાભિમાન એ એક માણસનું ભૂખણ છે. જો તે ન હોય તો માણસનું માણસપણું રહેતું નથી, અને સર્વ જાણ આપણને પગતળે ચગદે છે. નાનપણથી છોકરાંઓમાં એવો સંસ્કાર ઇસાવવો જોઈએ કે, તેઓએ ઘણાજ અવધડ પ્રસંગોની સામે પણ ટકર મારી તેમને દૂર કરતાં શિખવું જોઈએ. સ્વતંત્ર ઉપર અવલંબી રહેવાથી, અને જો એ ટંચ નાનપણથીજ હોય તો અને નાનપણથીજ વિકટ પ્રસંગો દૂર કરતાં શિખ્યા હોઈએ તો, સ્વત્વ રક્ષણ અને શારિરિક રક્ષણનું મહત્વ આપો આપ જણાઈ આવે છે. નાનપણથીજ જોઈએ બીજા ઉપર અવલંબી રહે છે, તેઓનું શરીર બળકટ રહેતું નથી, આત્મિકમગ વધતું નથી, અને ઉલટા તેઓ ખડીકણ બને છે. મારેજ મનુષ્યત્વના ગુણો પોતાના અંગમાં આવવાને સ્વાવલંબનનો ઘડો નાનપણથીજ શિખવો જોઈએ.

બીજો ગુણ—નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ સર્વકોથી અજાણ્યા નથી. જ્યારે તેઓ ઇટાલી દેશ ઉપર સ્વારી કરવાના હતા ત્યારે રસ્તામાં એક મોટી અડચણ હતી. સ્વીટ્ઝરલંડના રસ્તે જો જાય, તો આલ્પસ પર્વત સામે નડે છે, એમ તેઓને સરદાર તરફથી સૂચવવા માં આવ્યું. તે વીર પુરુષે જવાબ આપ્યો—“આલ્પસ હો, કે પૃથ્વી પરનો સાથી મોટો મેર હો, મારે ઇટાલી જતું જ જોઈએ!” નેપોલીઅનને પોતાપર આપ વિશ્વાસ હતો. ગમે તેવા વિકટ કામ પ્રસંગ આવેલી અડચણોને તે મિલકત ગણકારતો નહીં. આવાં દૃષ્ટાંતો પૃથ્વીના ઇતિહાસમાં હજારો મળી આવે છે. જે જે માણસો

નું જીવન સફળ અને યશસ્વી થવા પામ્યું છે, તે તે માણસોમાં મોટામાં મોટા ગુણુ આત્મશ્રદ્ધા એજ માલમ પડશે. આત્મશ્રદ્ધા એ ગુણુ, સ્વાવલંબનના ગુણો પ્રમાણે વર્તનારમાં જરૂર આવે છે. આપણા હિંદીઓનું જીવન એક સંગ્રામ કે યુદ્ધ રૂપી પટંગણુ છે. જેઓએ આરંભથીજ યુદ્ધ શિક્ષણમાં નૈપુણ્ય મેળવેલું હોય છે, તેઓજ એ પટંગણુમાં શૂરા અને વીરા યોદ્ધાઓ પેઠે લઢી શકે છે. આરંભથી એ શિક્ષણનો અભ્યાસ કરવાથી માણસમાં આત્મવિશ્વાસની વૃદ્ધિ થાય છે. પોતાની યોગ્યયોગ્યતા તેઓ સારી રીતે જાણી શકે છે. વિકટ અને ભારે પ્રસંગોને હાથ જતાવવો સહેલું થઈ પડે છે.

એથી ઉલટું જે લોકો પોતાના જીવનને એક પકારતું યુદ્ધ સમજતા નથી, અને જેઓએ યુદ્ધકળાનો—દપ્પો કે લાથીઓનો—અભ્યાસ કર્યો નથી, તેઓ થોડો પ્રતિકુલ પ્રસંગ આવે કે થરથર ધ્રુજવા મંડી જાય છે. અને વળી જ્યારે લડવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તો પુછવુંજ શું? તેઓને આત્મશ્રદ્ધા મિલકુલ હોતીજ નથી. આનું પરીણામ માત્ર એ આવે છે કે તેઓને સંસારના કોઈ પણ કામમાં યશ પ્રાપ્ત થતી નથી. અને તેઓ પોતાનું કામ આજીજી, લમાડી કે ખુશામતથી કરી લે છે. આવા લોકો જે સમાજમાં કે દેશમાં હોય, તે સમાજ કે દેશને પતીત સમજવામાં આવે છે. માટેજ અમેરિકન લોકો પ્રમાણે આપણાં છોકરાંઓને પણ સ્વાવલંબનનું શિક્ષણ આપવુંજ જોઈએ, કે જેથી તેઓ આગળ ઉપર મોટ મોટાં કાર્યો કરવા પાછી પાની કરી ડગમગશે નહીં. જે તેઓમાં આત્મશ્રદ્ધા એ ગુણુ હોય, તો કોઈપણ બાબત તેમને અશક્ય જણાશે નહીં.

જ્ઞાતિની કે સમાજની, અને દશની ઉન્નતી માટે, આત્મશ્રદ્ધાનો ગુણ ખાસ જરૂરનો છે; એ નિઃશંક છે.

ત્રીજો ગુણ—સ્વાવલંબનનો ત્રીજો ગુણ એ છે કે, એ ગુણ માણસને કર્મવીર બનાવે છે. વળી એ ગુણ માણસને એવું તો અંતઃસામર્થ્ય આપે છે કે જે વડે, માણસ થોડાજ સાધનથી ભારે કામ કરવાને ડગમગતો નથી. ઇંગ્લેન્ડ લોકોએ એજ ગુણનો આશ્રય લઈ હિંદુસ્થાન સાથે પ્રથમ વ્યાપાર શરૂ કર્યો. એ ગુણથી તેઓને શું શું ફાયદા થયા અને થાય છે, એ ઇતિહાસ વાંચકોને જણાવવાની જરૂર છેજ નથી. મોટ મોટી કંપનીઓ સ્થાપન કરી, તે સારી રીતે ચલાવી ચલસવી બનાવવી, વગેરે કામો કર્મવીરત્વ સિવાય બની શકતું નથી. બીજાઓનાં મોં જોનાર માણસોના વિચારો સંકુચિત હોય છે. તેઓને તેઓના ભવિષ્ય જીવનનો પેચદાવ સમજતો નથી. તેમથી દૃષ્ટી ટુંકી બને છે. હિંદુસ્થાનના લોકો આજે બધા લોકો કરતાં પછાત છે, એનું કારણ તેઓએ પોતાના જીવનનું ઉચ્ચ ધ્યેય ઠરાવ્યું નથી. તેઓ પોતાના જીવનના દિવસો ગમે તેમ પ્રસાર કરે છે. જે કંઈ થોડું તેમને મળે છે, તેવડે તેઓ પોતાનો નિર્વાહ કરી પોતાને ધન્ય માને છે. તેઓની પ્રિય કહેવત એ છે કે—“ઘરકી આધી અચ્છી, બાહેરકી સારી કુછ નહીં.” (ઘરની અર્ધી સારી, પરંતુ બહારની આખી વ્યર્થ.) પોતાના ગામથી સાઠ કે સીતેર મઘલ દૂર જવાનું હોય તેને તેઓ પરદેશગમન કહે છે. અમો સ્વાવલંબનના તત્વ પ્રમાણે ચાલતા નથી એજ અમારી સંકુચિતવૃત્તિનું કારણ છે. પૃથ્વીના ઉન્નત લોકો આજે પાણીના પ્રવાહની પેઠે આગળ વધ્યાજ નહય છે. આજે અમેરિકાના બાલ

આલિકાઓ દેશ પરદેશમાં ભ્રમણ કરી રહ્યા છે તે એવું બતાવે છે કે, તેઓની મહત્વાકાંક્ષા કમી નથી. અમેરિકન લોકો માટે વૈભવના શિખર ઉપર ચઢવાને કારણભૂત ફક્ત આજ મુખ્યકારણ છે. પચાસ વરસ અગાઉ અમેરિકન લોકોનો વેપાર સાધારણ હતો. અને આજે અમેરિકાની જળસો ખપતી નથી એવો પૃથ્વીપર કોઈ પણ દેશ નથી. અમેરિકન મોટ મોટા શ્રીમાન લોકોએ પોતાની મહેનત થીજ દ્રવ્ય મેળવ્યું છે. કાર્નેગી એક ગરીબ માયાપનો છોકરો હતો. મહેનત મળુરી કરી, સંતોષ અને ધૈર્યનો આશ્રય લઈ, તેણે ધીમે ધીમે પોતાની ઈચ્છાઓ પાર પાડી. તેનું ચરિત્ર એક સ્વાવલંબનના ગુણોનું અમર ઉદાહરણ તથા રહ્યું છે.

ચાથો ગુણ—પરમેશ્વરે માણસને જુદી જુદી જાતની શક્તિ આપી છે. માણસ સ્વતંત્ર અને સ્વચ્છેદી બની, સ્વાવલંબનના તત્વો પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યો એટલે એ શક્તિઓનો વિકાસ થવામાંડે છે. બીજા ઉપર આધાર રાખી બેસી રહેનારા લોકો પોતાના સહયુગ્મીનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી; કારણ તેમ કરવાને તેઓને સંધીજ મળતી નથી. તેઓમાં ગુપ્ત રહેલી શક્તિ નિરુપયોગી થઈ પડે છે. પોતાના દરેક કામોમાં તેઓ બીજાની મદદ લે છે. આ દેવ તેમને ઘણી તુકસાન કારક થઈ પડે છે. જો તેઓ સ્વતંત્ર બની પોતાનાજ ઉપર અંવલંબી રહી જીવન ગાળવા શિખશે, તોજ તેમના જીવનનું સાર્થક થશે. અમેરિકામાં આજે જે જે આશ્ચર્ય કારક શોધો થઈ ગય છે તેનું કારણ એ છે કે, ત્યાંના વિદ્યાર્થીઓ પોતાનું કાર સ્વતંત્ર પણે કર્યા ગય છે. પ્રકૃતિદત્ત (પ્રકૃતિમાં એટલે માણસમાં રહેલી) શક્તિનો ત્યાં અપ્રહિત વિકાસ થતો હોવાથી, અમેરિકામાં

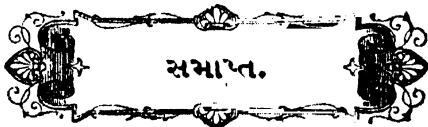
હંમેશાં નવા નવા શોધો લાગ્યાજ કરે છે. આપણા દેશ અને દેશના લોકો માટે અમેરિકન લોકો નવીન નવીન યંત્રો શોધે છે, અને એજ કારણથી એ પોતાળવાશી લોકો ધન ધન્યાદિથી સંપન્ન બને છે. આ ઉપરથી સ્વાવલંબનનો યોગ્ય ગુણ એ જણાય છે કે—સ્વાવલંબનના ગુણનું પાલન કરનાર પ્રાણી પ્રકૃતિદત્ત ગુણોનો વિકાસ કરી શકે છે.

વાંચકોને અમેરિકાની ઉત્તતીનાં થોડાં કારણો વિત્રીત થવાં એ હેતુથી; પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં ઉક્ત કારણોનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. અમેરિકાના લોકો મજૂરીનું મહત્વ સારી રીતે સમજે છે. તેઓ જે માન માટે મરજી સ્વીકારે છે તે માન તેને આપવામાં તૈયાર હોય છે. લાકડા કાપનાર ગરીબ માખાપનો છોકરો અબ્રાહમ-લિંકન અમેરિકાનો પ્રેસિડન્ટ થયો. લાકડાં વેચનાર ગરીબ ગ્રાંડ પોતાના બીર પ્રભાવથી તક્તાધિપતિ થયો. ગાર્ડીયર એ ગરીબ માખાપનો છોકરો હતો. સ્વાવલંબનના ગુણનું સેવન કરી તે પોતાના દેશનો આગેવાન થયો.

દરેક શક્તિઓનો વિકાસ કરવાની સંધી જ્યાં મળી શકે છે એવા અમેરિકા દેશમાં આ સર્વ ગોષ્ઠીઓનો (આવતોનો) અનુભવ લઈ શકાય છે. જ્યાં સુધી અમેરિકન લોકો સ્વાવલંબનના ગુણનું સેવન કરતા રહેશે ત્યાં સુધી, તેઓના દેશની ઉત્તતી થતીજ રહેશે. ઈશ્વર ન્યાયી છે. તે કોઈ પણ દેશ, સમાજ કે જાત પ્રત્યે પક્ષપાત કરતો નથી. કોઈ પણ તેનું પ્રિયા પ્રિય નથી. બધાપર તેની એક સરખી પ્રિતી હોય છે. જેઓ પરમેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે તેમની હંમેશાં ઉત્તતીજ થાય છે. જેઓ તેની આજ્ઞા પાળતા નથી, તેઓ દુષ્કાળ, પ્લેગ વગેરેના સપાટામાં સપડાય છે.

હિંદી યુવકો ! આવો. આપણે અમેરિકાના વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી ઘડો લઈએ. તેઓ આપણને એવો પવિત્ર સંદેશો પહોંચાડે છે કે “ મજુરીથી કોઈ પણ માણસ નીચ બનતો નથી. ” ઇતિ સમ્ય ગૃહસ્થોને જે હકકો સમાજમાં હોય છે તેજ હકકો મહેનત મજુરી કરનારાઓને પણ હોય છે. અમેરિકન ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ આપણને એમ કહે છે કે—“ મજુરી ગમે તે પ્રકારની હો, જો તે ધમાનથી અને ઇતિહાસથી કરવામાં આવે, તો તે કરનાર માણસ કદાપિ પતીત થતો નથી. ” વળી તેઓ એટલુંજ કહી ચુપ રહેતા નથી, પરંતુ કહે છે કે—મજુરી કરનાર માણસ પોતાના અવયવોનો સારો ઉપયોગ કરી પોતાનો નિર્વાહ કરે છે, માટે પરમાત્માનો ખરો પુત્ર તેજ ગણાય છે ! ” મજુરી કરનારાઓને અમો કદાપી કમી લેખીશું નહીં, એટલું તો શું, પણ તેઓનું હંમેશાં અમો સન્માન કરીશું, તેઓના શિક્ષણની સેવા માટે પણ અમો પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ.”

પરમાત્માની હાથ જોડી અમો હવે એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે, તેણે અમારા હિંદી વિદ્યાર્થીઓને આત્મિક બળ આપવું. જેથી તેઓ સ્વાવલંબનનો ઘડો શિખરે, શ્રમની મહત્તા તેઓ જાણી શકશે, અને દેશના વ્યવસાયો વધારશે. આનું પરિણામ એ આવશે કે, દેશમાં જે જે કાંઈ ખરાબ આવતો પ્રચલિત થવા પામી છે, તે દૂર કરવા તેઓ ચત્કિચિત્ત પણ જડીશે નહીં.

વાક્ય રત્ન.

“જ્યાં ઉદ્યોગની અગ્રતિષ્ઠા થાય છે ત્યાં અવન
અને નાશ મૂકેલાંજ હોય છે ! કળા પણ નિરૂપયોગી
પડે છે.

પરંતુ જ્યાં ઉદ્યોગની માન માન્યતા થાય છે,
ચૈતન્ય અને જ્ઞાન વાસ કરે છે. કૌશલ્ય પણ વધે છે.

x

x

x

મારા ગરીબ બિચારા ધનિકો ! ઉંચા ઉંચા સંગમરવરી
દેવાલયો અને દેવોની સંગમરવરી પથ્થરની મૂર્તિઓ ઉભી
કરવાથી તમારા અંતઃકરણની તળમળ શાંત થનાર નથી.
તમને દુઃખ થાય છે. એ હું સારી પેઠે જાણું છું. માની-
પણાને લીધે કદાચિત્ તમે આ કબુલ ન કરશો.

x

x

x

ગરીબ હિંદી વિદ્યાર્થીઓને ઉપયુક્ત ધંધા શિખવા
માટે અમેરિકા મોકલાવો, જેઓ ત્યાં શિખીને હિંદુસ્થાનમાં
પાછા આવ્યા બાદ લોકોને પોતાના પાયાપર ઉભા રહેતાં
શિખવશે; જેથી સેંકડો નહીં પણ; હજારો ભૂખે મરતા
લોકોના જીવો બચશે. !!!”

સ્વામી રામતીર્થ.

